

Framtidsverkstad som metod inom socialt arbete bland äldre personer

- aspekter av empowerment

Kerstin Carrass och Cathrine Rosenlöf

Examensarbete, 15 högskolepoäng, nivå 60-90 högskolepoäng
Socialt arbete
Jönköping, december 2007

Handledare: Monika Wilinska, doktorand

Examinator: Cecilia Henning, docent

Sammanfattning

Hösten 2005 genomfördes en framtidsverkstad på seniorboendet Snickaren i Eksjö. Med hjälp av metoden ville politikerna i Eksjö kommun skapa ett allaktivitetshus, en form av mötesplats med god gemenskap och meningsfulla aktiviteter samt ett utvecklat brukarinflytande. Syftet med denna kvalitativa intervjustudie är att se vilka erfarenheter och upplevelser några av deltagarna har från verkstaden. Utifrån intervjuer med tre av de äldre deltagarna och med samordnaren på Snickaren vill vi undersöka vad framtidsverkstaden och tiden därefter har betytt för intervjupersonerna och för Snickaren som allaktivitetshus. Vidare har syftet varit att se vilka aspekter av empowerment vi kan finna samt vad som tycks främja respektive hindra empowerment i praktiken.

Resultatet verkar tyda på att intervjupersonerna överlag har positiva erfarenheter och upplevelser av framtidsverkstaden på Snickaren. Vad framtidsverkstaden och tiden därefter har betytt för intervjupersonerna skiljer sig något åt. Det har betytt mindre för någon och mer för andra. Fler aktiviteter har kommit igång och fler människor tycks ha anslutit sig till Snickarens verksamhet. Vidare visar resultatet på att det går att se aspekter av empowerment på både individuell och kollektiv nivå samt faktorer som verkar främja respektive hindra empowerment i praktiken.

Nyckelord: framtidsverkstad, empowerment, delaktighet, äldreomsorg, socialt arbete – äldre

Summary

In autumn 2005 a future workshop was implemented at Snickaren, an accommodation for seniors in Eksjö. The politicians in Eksjö wanted to engender an “all-activity-house”, a form of meeting place with good fellowship, meaningful activities and a developed influence among older persons. The aim of this qualitative interview study is to see which experiences some of the participants have from the workshop. On the basis of interviews with three of the older participants and with the coordinator of Snickaren we want to look into what the future workshop and the time after have meant for the interview persons and for Snickaren as an “all-activity-house”. Further the aim has been to see which aspects of empowerment we can find and what seems to promote respectively prevent empowerment in practice.

The result indicates that most of the interview persons had positive experiences from the future workshop at Snickaren. It differs from one to another of our interview persons what the future workshop and the time after have meant. The workshop has meant less to someone and more to others. Several activities have started and more people seem to have joined Snickaren. Further more the result indicates that we can see aspects of empowerment on both individual and collective level and some factors that seem to promote respectively prevent empowerment in practice.

Title: Future workshop as a method within social work with elderly people – aspects of empowerment

Keywords: future workshop, empowerment, participation, social work – older people

Omnämmanden

Vårt uppsatsarbete har varit en lång och mödosam resa. Vi vill här passa på att framföra vår tacksamhet till några personer som har bidragit med sin tid och sitt engagemang och hjälpt oss uppför även de brantaste backarna.

Först och främst vill vi rikta ett stort tack till våra intervjupersoner som delade med sig av sin tid, sina erfarenheter och gav oss många kloka ord. Utan dem hade inte denna uppsats varit möjlig.

Ett stort tack till vår handledare Monika Wilinska för stöd och vägledning under arbetets gång. Att någon hela tiden har trott på oss och givit oss uppmuntrande ord har varit mer än värdefullt.

Vidare vill vi tacka Ulla Åhnby för hennes hjälp med att förmedla nödvändiga kontakter och för att hon har försett oss med användbart material. Vi vill även rikta ett tack till Nils Gustafsson och Kjell Axén som tog sig tid att träffa oss och gav oss en intressant tillbakablick kring den politiska sammansättningen i Eksjö kommun samt givande diskussioner om äldreomsorg i stort.

Slutligen vill vi tacka våra nära och kära som har stått ut med oss under den här tiden. Ett speciellt tack till en nära vän som har uppmuntrat oss och givit oss tankvärda reflektioner under uppsatsskrivandets gång.

Jönköping, 1 december 2007

Kerstin & Cathrine

Innehållsförteckning

Inledning	1
Bakgrund	2
Äldre personer och ålderdomen	2
Äldreomsorgens utveckling och socialt arbete bland äldre personer	2
Framtidsverkstad som metod	3
Metodens historik.....	4
Framtidsverkstäders ideologiska grund.....	4
Syftet med en framtidsverkstad.....	5
Vad framtidsverkstäder kan uppnå och några förutsättningar.....	5
Det praktiska genomförandet.....	6
Tidigare forskning.....	6
Begreppsdefinitioner	6
Syfte och problemformulering	7
Teoretiska utgångspunkter	7
Empowerment	7
Begreppets ursprung.....	8
Empowerment som begrepp.....	8
Empowerment, makt och paternalism.....	9
Aspekter av empowerment	10
Process, metod, medel eller mål.....	10
Några komponenter.....	11
Empowerment och socialt arbete	11
Empowermentinriktat arbete på olika nivåer.....	12
Brukarinflytande.....	13
Empowerment - en utmaning för socialt arbete?.....	13
Empowerment i arbete med äldre personer	14
Material och metod	14
Litteratursökning och avgränsningar	14
Metod för insamling och analys av empiriskt material	15
Urval och genomförande.....	15
Etiska aspekter.....	16
Resultat och analys	16
Presentation av intervjupersoner	17
Framtidsverkstad - Hur kan Snickaren bli ett allaktivitetshus?	17
Bakgrund till framtidsverkstaden på Snickaren.....	17
Genomförandet av framtidsverkstaden på Snickaren.....	18
Hur upplevdes framtidsverkstaden och vad har hänt efteråt?	19
Tankar och funderingar kring deltagandet.....	19
Vad har hänt efter framtidsverkstaden?.....	21
Intervjupersonernas delaktighet.....	21
Mobilisering av resurser.....	22
Analys.....	23

Framtidsverkstadens betydelse efter dess genomförande	25
Betydelse för intervjupersonerna	25
Betydelse för Snickaren som allaktivitetshus och för äldre personer	26
Ett empowermentinriktat förhållningsätt i praktiken?	27
Analys.....	27
Vad hindrar respektive främjar en gynnsam utveckling?.....	29
Svårigheter	29
Attityder – ett hinder?	30
Möjligheter	31
Tankar kring framtiden.....	32
Analys.....	32
Diskussion.....	34
Metoddiskussion	36
Referenser	38
Litteratur	38
Tidskriftsartiklar	40
Offentligt tryck	41
Opublicerat material	41
Dokument från Internet.....	41
Muntliga referenser	42

Inledning

”Jag är så innerligt trött på att man så snart man talar om äldre bara diskuterar vård och omsorg. Det är fel. De flesta gamla, de flesta pensionärerna klarar sig utmärkt själva”. (Eva Remens i Äldreberedningen, Demokratiberedningen 1985, s.47)

Ja, hur är det egentligen att åldras och att vara gammal i Sverige idag? Den bild som förmedlas är inte helt entydig. På senare år har äldre människor alltmer beskrivits i termer av att vara mer aktiva, leva längre och vara en resursstark grupp i samhället. Lika ofta, om inte oftare, framställs äldre som svaga, sjuka samt resurskrävande och det är inte ovanligt att vi i massmedia kan ta del av berättelser om missförhållanden inom vård och omsorg om äldre. Inte någon av dessa förenklade bilder ger en sann skildring av den komplexa verklighet vi lever i (Socialstyrelsen 2002).

Vad vi vet är att medellivslängden i Sverige har ökat med drygt trettio år under de senaste hundra åren (Westerlund 2005). Vi har idag en av världens äldsta befolkning och den demografiska utvecklingen tyder på att andelen äldre kommer att fortsätta öka (Statistiska centralbyrån 1999). I nuläget är omkring 17 procent av Sveriges invånare över 65 år och till 2030 beräknas andelen äldre öka till närmare 23 procent (Socialdepartementet 2003). Trots en medvetenhet om denna utveckling tycks ännu inte äldreomsorgens resurser ha ökat för att möta förändringen (SOU 2000:38). Idag får färre äldre möjligheter att utnyttja samhällets omsorger och en fortsatt diskussion behövs om huruvida kommunerna och landstingen i samarbete med andra aktörer, såsom till exempel privata verksamheter, frivilligorganisationer och anhöriga, ska kunna leva upp till riksdagens uppsatta mål för äldrepolitiken och den lagstiftning som finns (Socialstyrelsen 2002).

Redan på tidigt 1980-tal uppmärksammade Äldreberedningen tillsammans med Demokratiberedningen att förändringsarbeten i syfte att öka äldre människors aktiva medverkan, delaktighet och ansvar i samhället krävdes för att gynna en positiv utveckling (Äldreberedningen, Demokratiberedningen 1985). Mer än tjugo år senare blev vi något förvånade när vi tidigt i vår litteratursökning kring socialt arbete och förändringsarbete bland äldre personer hade svårt att finna litteratur såväl som forskning. Desto mer kring vård- och omsorgsfrågor finns däremot att tillgå. Detta väckte vårt intresse för att belysa området socialt arbete bland äldre och vi fastnade för en metod för förändringsarbeten - framtidsverkstad.

Framtidsverkstad som metod användes inom ramen för ett projekt i Eksjö 2005. Kommunen hade dessförinnan genomfört omorganiseringar inom äldreomsorgen i form av att tre serviceboenden gjordes om till seniorboenden. I samband med detta beslutade kommunen att ett seniorboende, Snickaren, skulle förvandlas till ett allaktivitetshus. Framtidsverkstad som metod användes i syfte att skapa en form av mötesplats för gemenskap och meningsfulla aktiviteter och ett utvecklat brukarinflytande (Henning, Åhnby & Österström). Under vår socionomutbildning har vi kontinuerligt kommit i kontakt med begreppet empowerment. Vi har själva haft svårt att få en förståelse för vad begreppet innebär för socialt arbete. Genom uppsatsen ser vi möjligheten att få fördjupa oss i teorier kring empowerment och i metoden framtidsverkstad. Utifrån våra intervjupersoners berättelser och upplevelser av framtidsverkstaden på Snickaren och tiden därefter önskar vi undersöka vilka aspekter av empowerment vi kan se och vad som tycks hindra respektive främja empowerment i praktiken.

Bakgrund

För att sätta in den framtidsverkstad som genomfördes på Snickaren i Eksjö i en kontext anser vi att det kan vara bra att inleda med en mycket kort beskrivning av synen på äldre personer och ålderdomen. Därefter följer en kortfattad redogörelse för äldreomsorgens utveckling och socialt arbete med äldre personer. Slutligen redogör vi för metoden framtidsverkstad och tar bland annat upp dess historik, syfte och ideologiska bas.

Äldre personer och ålderdomen

Ålderdomen skulle förenklat kunna sägas vara den del i livet som sträcker sig från sextiofemårsåldern fram till döden. Detta skulle innebära att alla människor över sextiofem är "äldre" (Cullberg 2003). Det finns dock flera skilda föreställningar om ålderdomen och om äldre (Wreder 2005). Ålderdomen kan bland annat ses som en livsfas, en möjlighet, ett problem, ett begrepp eller en form av vila och återbetalning för allt slit eller som flera av dessa saker samtidigt. Alla människor har säkerligen sin syn på ålderdomen och dess innebörd (Jönson 2002). Att tala om äldre och ålderdomen utan att på samma gång oundvikligen kategorisera är svårt (Wreder 2005) men att "klumpa ihop" alla äldre personer och se dem som enbart "gamla" är något som bör undvikas. Det viktigaste är att se till äldre personer som de enskilda individer de är (Cullberg 2003).

Dock tycks det ha varit ett förekommande fenomen att äldre uppfattas som en homogen grupp (Lymbery 2005). Lymbery (2005) lyfter fram begreppet ageism. Ageism kan enligt honom förklaras som de stereotyper som appliceras på äldre människor (Lymbery 2005). Ålderism, som den svenska översättningen lyder, innebär en föreställning om äldre personer som en likartad grupp med samma förutsättningar, önskningar och intressen (Andersson & Minell 2002). Negativa stereotyper och attityder kan påverka äldre personers hälsa, självständighet och självkänsla negativt (SENIOR 2005 2003) och äldre personer ses då inte heller som de unika individer som de är (Andersson & Minell 2002). Attityden till äldre människor och ålderdomen påverkas av struktur och maktförhållande i samhället. Hur äldre människors styrkor, behov samt rättigheter och skyldigheter uppfattas är i sin tur till stor del beroende av just attityden till äldre personer (Westerlund 2005). Tyvärr går det att utläsa ur slutbetänkandet *Äldrepolitik för framtiden* (se SENIOR 2005 2003) att negativa bilder av äldre människor fortfarande är övervägande. På senare år har det dock blivit vanligare att se äldre personer som en aktiv grupp i samhället men det är fortfarande inte många som ser dem som en resurs. Lymbery (2005) menar att tankar om att vi lever i en demografisk tidsbomb ytterligare förstärker uppfattningen om äldre människor som ett växande problem och att konsekvensen blir att vi glömmer bort att se till de resurser äldre personer besitter och det positiva de kan bidra med.

Äldreomsorgens utveckling och socialt arbete bland äldre personer

Äldreomsorgen kan definieras som den del av socialtjänsten som tillhandahåller individuellt behovsbedömda likväl som allmänt inriktade insatser för äldre personer (SENIOR 2005 2003). Inom den svenska såväl som den nordiska välfärdsmodellen har äldreomsorgen en central plats. Den ses av omvärlden som väl utbyggd, av god kvalitet och finns tillgänglig för alla medborgare efter behov, oberoende av den enskildes ekonomi (Szebehely 2005). I nordisk lagstiftning framhävs till skillnad från andra länders lagstiftning det offentliga ansvaret för omsorgen om de äldre framför anhörigas ansvar (Trydegård 2005). Sedan Ädelreformen genomfördes 1992 har kommunerna det samlade ansvaret för äldreomsorgen

(Wreder 2005). Att äldre människor ska ha möjlighet att bo kvar i de egna hemmen är en central tanke inom äldreomsorgen (Szebehely & Eliasson-Lappalainen 2003). I Sverige finns idag omkring en kvarts miljon människor som behöver hjälp och stöd för att klara sin vardag. Vissa bor på olika former av boenden medan andra får hjälp i de egna hemmen (Bengtsson 2005). I Sverige är en stor andel av befolkningen äldre personer över 65 år. Antalet äldre förväntas även öka mer inom de närmaste åren. Denna utveckling tillsammans med en ökad livslängd ställer krav på resurser inom äldreomsorgen och i arbetet med äldre i stort (Magnusson 1998). Utvecklingen kräver att samhället klarar av att möta äldre människors vård- och omsorgsbehov samtidigt som delaktighet och aktivitet ska främjas hos personer i högre åldrar och att förebyggande insatser finns under åldrandet. För att samhället skall klara av att tillgodose detta behöver samhället ta tillvara på de resurser som äldre människor själva besitter och skapar (SENIOR 2005 2003).

Socialt arbete med äldre personer kommer säkerligen att genomgå fler förändringar den närmsta framtiden. För att socialarbetare ska kunna få ett grepp om äldre personers situationer behöver de ha kunskaper om teorier, forskning, policy och den lagstiftning som finns på området. Vidare är det även av stor vikt att socialarbetare har förmåga att kunna reflektera över sitt eget arbete och hur de utför det. Alla dessa faktorer har stor betydelse för det sociala arbetet bland äldre personer (Phillips, Ray & Marshall 2006). Socialstyrelsen (2007) skriver i rapporten *Socialt arbete bland äldre. Forskning, utbildning, praktik – en pilotstudie* att socialt arbete bland äldre inte är tillräckligt erkänt, definierat och institutionaliserat. Socialstyrelsen menar att socialt arbete bland äldre inte i någon större uträkning har funnits som begrepp, utbildningsområde eller forskningsobjekt. Socionomutbildningen har till exempel främst fokuserat på arbetsledning och biståndsbedömning inom äldreomsorgen. Socialstyrelsen tror att det i en nära framtid kommer att inrättas nya yrkesroller, till exempel metodutvecklare, frivilligsamordnare och stöd till anhöriga, som ställer krav på kompetens i socialt arbete av skilda inriktningar. I en genomgång av litteratur har Socialstyrelsen funnit att uttrycket ”socialt arbete med äldre” kan omfatta social omsorg, social service, omvårdnad och geriatriskt/gerontologiskt socialt arbete. Vidare förknippas området äldre också ofta med begrepp som vård och omsorg. Socialstyrelsen menar att ”socialt arbete med äldre” inte fullt ut är ett etablerat begrepp och att omfattande kurser på högskolenivå och forskning behövs (Socialstyrelsen 2007).

Framtidsverkstad som metod

”Framtidsverkstad är en pedagogisk metod som stödjer människor, grupper, föreningar och arbetsplatser att på ett konstruktivt och skapande sätt mötas kring gemensamma angelägenheter.” (Denvall & Salonen 2000, s.9)

De frågor som kan sägas vara i fokus i en framtidsverkstad är vilka problem deltagarna vill komma ifrån samt vilken framtid de önskar. En framtidsverkstad bygger på tanken om att människor som deltar själva har möjligheten att påverka sin framtid. Istället för att passivt invänta framtiden syftar en framtidsverkstad till att deltagarna själva tar ansvar för de vardagsfrågor som är betydelsefulla. Framtidsverkstäder vill stimulera människors analytiska och kreativa förmågor för att på så sätt öppna upp för nya tankar och idéer kring ett gemensamt intresse. De idéer som framkommer skall inte endast förbli önskningar. Förhoppningen är att de kan konkretiseras och leda till att en verklig förändringsprocess startas (Denvall & Salonen 2000).

Metodens historik

Framtidsverkstäder är ett relativt nytt sätt att arbeta med förändringsarbete och grundades av Robert Jungk (Denvall & Salonen 2000). Jungk blev ett av många offer för Hitlers regim i Tyskland och flydde till Schweiz där han levde som flykting under kriget. För Jungk innebar hela denna upplevelse att han kände stor maktlöshet och kom att ägna sitt liv åt att finna vägar genom vilka människor kan kämpa för något och påverka sin framtid (Jungk & Müllert 1996). Tillsammans med kollegan Norbert Müllert arbetade Jungk för att utveckla metoden framtidsverkstad. Den första verkstaden genomfördes 1962 och arbetssättet började därefter sakta sprida sig (Jungk & Müllert 1996). Det verkliga genombrottet skedde på 1980-talet då framtidsverkstäder började anordnas överallt i Tyskland: fackförbund, skolor, bland hyresgäster, ungdomar och arbetslösa. Även i Danmark växte intresset för arbetssättet snabbt och framtidsverkstäder kom att bli en erkänd metod. Främst blev Jungk uppmärksammas för sitt arbete i tyskspråkiga länder och 1986 tilldelades han the Right Livelihood Award (det alternativa fredspriset) för sitt stora engagemang (Denvall & Salonen 2000).

I Sverige har Verner Denvall och Tapio Salonen varit tongivande i spridningen av framtidsverkstad som metod (Åhnby 2000a). Denvall och Salonen är lärare och forskare vid Lunds universitet och de har sedan slutet av åttiotalet haft ett brinnande intresse för metoden och varit ledare för ett stort antal framtidsverkstäder. De har även startat forumet www.framtidsverkstad.se på nätet för att låta metoden leva vidare och förhoppningsvis växa (Denvall & Salonen 2000).

Framtidsverkstäders ideologiska grund

Jungk ansåg själv att han genom utvecklandet av metoden hade tagit begreppet demokrati på allvar och beskriver framtidsverkstäder som en form av social uppfinning (Jungk & Müllert 1981). Jungk strävade dock inte efter att beskriva en sammanhållen teori (Denvall & Salonen 2000). I Jungks och Müllerts (1996) beskrivningar av framtidsverkstäder återfinns å andra sidan en tydlig ideologisk kärna i form av en positiv syn på människor och framtiden samt en optimistisk tilltro till samhällsförändringar. De menar att människor har stora kreativa förmågor och energi från ouppfyllda önskningar och drömmar som genom en framtidsverkstad kan utnyttjas och kanaliseras. Genom stimulansen av att arbeta ihop med andra kring något som de alla berörs av tror Jungk och Müllert att människor uppmuntras att dela negativa likväl som positiva erfarenheter. Ofta kan de finna konstruktiva lösningar och skapa en bild av den framtid som är önskvärd. Enligt Jungk och Müllert är det en stor skillnad mellan att möta en önskad framtid och en framtid som är förväntad. Människors tankar om framtiden verkar nämligen ofta som självuppfyllande profetior. Tror vi oss inte kunna påverka framtiden är risken stor att vi bara passivt inväntar den (Jungk & Müllert 1996).

Jungk och Müllert (1996) belyser starkt ett behov av nytänkande inom de sociala och politiska fälten och menar att det krävs mer sociala inventioner för att möta ofrånkomliga samhällsförändringar och förbättra samhället. Jungk och Müllert menar att medborgare bör vara med redan från början i ett förändringsarbete för att ha en möjlighet att påverka hur processen utvecklas. En framtidsverkstad producerar en mer riktig bild av vad människor har för behov och önskemål och detta är viktigt att fånga. Jungk och Müllert har förhoppningen att människor genom att få delta i planeringsprocesser och beslutsfattande får ett ökat intresse och engagemang för samhällsfrågor (Jungk & Müllert 1996).

Framtidsverkstäder har nu genomförts i närmare fyrtio år men Denvall och Salonen (2000) menar att de verkstäder som idag arrangeras skiljer sig mycket från dem som anordnades i början. De ser sig kunna urskilja tre generationer av framtidsverkstäder. Från att ha haft ett

mer gräsrotsperspektiv, som framtidsverkstäder hade då Jungk började arbeta med metoden, började framtidsverkstäder under 1980-talet att testas inom fler etablerade verksamheter. Denvall och Salonen (2000) menar att de senaste årens utveckling har lett till att framtidsverkstäder numera är mindre ideologiskt renodlade och har ett brett användningsområde. Denvall och Salonen är dock av uppfattningen att en framtidsverkstad inte bör ses som en isolerad metod. Istället behöver en framtidsverkstad enligt dem vara förankrad i grundläggande demokratiska värden. Efter att ha arbetat med framtidsverkstäder under flera år tycker de att sex dimensioner har kommit att fungera som en ideologisk bas för metoden. De två första dimensionerna som de tar upp är liksom Jungk och Müllert (1996) en positiv människosyn samt en optimistisk syn på mänsklig utveckling. Vidare tar Denvall och Salonen upp att en syn på kollektivt skapande som innebär att vi är mänskliga varelser som förverkligar oss själva i samspel med andra människor. En fjärde dimension som nämns är att det är dynamiken i samspelet mellan kritik och vision i en framtidsverkstad som kan möjliggöra gränsöverskridande lösningar. En dimension som Denvall och Salonen menar är grundläggande är synen på demokrati. Enligt dem är demokratin mer eller mindre ofullkomlig då människor som är berörda av en fråga inte blir tillfrågade eller får möjlighet att vara delaktiga i förändringar eller beslut. Den sista dimensionen de lyfter fram är i likhet med Jungk och Müllert en positiv syn på framtiden och en tilltro till att människor tillsammans kan välja olika vägar (Denvall & Salonen 2000).

Syftet med en framtidsverkstad

Jungk och Müllert (1996) och Denvall och Salonen (2000) är överens om att en framtidsverkstad har mer än ett syfte. I en framtidsverkstad ges deltagarna möjligheten att själva formulera en vision om en önskvärd framtid. Genom att stimulera kreativitet och analysförmåga syftar verkstaden till att stödja människor och grupper att finna nya idéer och tankar kring gemensamma angelägenheter. Ytterligare en avsikt är att de nya idéer och tankar som verkstaden framkallar förhoppningsvis skall leda till tydliga handlingsplaner och att ett förändringsarbete inleds (Jungk & Müllert 1996, Denvall & Salonen 2000). Jungk och Müllert (1996) ser framtidsverkstäder som ett sätt undvika att en liten grupp människor med makt fattar beslut över huvudet på de människor som är direkt berörda. Denvall och Salonen (2000) har samma inställning och menar att metodens syfte är att deltagarna själva tar ansvar för förändring av frågor som är viktiga för dem.

Vad framtidsverkstäder kan uppnå och några förutsättningar

Resultatet av en framtidsverkstad kan aldrig uttalas i förväg då det är en process det handlar om (Denvall & Salonen 2000). Jungk och Müllert (1996) är av uppfattningen att det är en förväntan snarare än en regel att en framtidsverkstad startar en förändringsprocess. Enligt dem är dock inte enbart det praktiska genomförandet det viktiga. Framtidsverkstad ses som utlösare av mänskligt potential. Deltagarna kan ha en möjlighet att lära sig om politik och beslutsfattande samt hur samhället och lagstiftningen fungerar i praktiken. Jungk och Müllert (1996) menar att deltagarnas självförtroende växer i processen då de inser att de är kapabla att vara kreativa och planera. Denvall och Salonen (2000) anser att en väl genomförd framtidsverkstad kan öka deltagarnas handlingsförmåga och självtillit.

Ledarna har en betydande roll under en framtidsverkstad och kan främja en framgångsrik verkstad. Ledaren skall ge en guidande hand, uppmuntra deltagarna och ha koll på de olika faserna. En verkstadsledare bör därför om möjligt ha deltagit i en framtidsverkstad tidigare och vara välbekant med händelseförloppet. Vidare bör ledaren kunna hålla flera bollar i luften genom att ställa frågor, uppmuntra och komma med förslag (Jungk & Müllert 1996). Ledarens kanske viktigaste uppgift är att ta tillvara innehållet i allt det som sägs (Denvall & Salonen

2000). Eldsjälar kan komma att betyda mycket för en framtidsverkstad och främja ett efterföljande förändringsarbete. En eldsjäl kan beskrivas som en person som verkligen vill ta på sig ansvar och aldrig ger upp. Denvall och Salonen (2000) menar att en framtidsverkstad ger en bra möjlighet för personer som är intresserade och engagerade att ta på sig arbetsuppgifter och driva igenom sina idéer.

Det praktiska genomförandet

Denvall och Salonen (2000) likväl som Jungk och Müllert (1996) redogör ingående för hur en framtidsverkstad praktiskt kan utföras. Genom att dela in framtidsverkstad i olika faser försöker de beskriva innehåll och viktiga grunder. De är dock noga med att påpeka att en metodbeskrivning av detta slag inte ska följas till punkt och pricka. Varje framtidsverkstad måste anpassas till de förutsättningar som råder och kommer således aldrig helt likna en annan. Till detta hör att en framtidsverkstad skall uppmuntra till nytänkande, kreativitet och ansvarstagande bland deltagarna (Jungk & Müllert 1996, Denvall & Salonen 2000). Genom att slaviskt följa en metodbeskrivning likt deras anser Denvall och Salonen (2000) att hela syftet med framtidsverkstaden skulle kunna gå förlorat. Då vi utgår från framtidsverkstaden på Snickaren i Eksjö har vi valt att i början av uppsatsens resultat- och analysdel redogöra för faserna i denna verkstad. Vi belyser där några förutsättningar med hjälp av Denvall och Salonen (2000). Läsare som är intresserade av en mer detaljerad metodbeskrivning hänvisas till Jungk och Müllert (1996) och Denvall och Salonen (2000).

Tidigare forskning

Olika framtidsverkstäder har genomförts med varierande teman, olika stort deltagande och inom skilda områden. Framtidsverkstäder har använts bland annat inom skolor, fabriker, organisationer, fackföreningar och ungdomscenter (Jungk & Müllert 1996). Trots detta har vi inte funnit omfattande dokumentation kring genomförda verkstäder eller tillämpbar forskning kring genomförda verkstäder inom socialt arbete. Vad vi funnit är att det tidigare genomförts två framtidsverkstäder inom ramen för ett projekt i Jönköping. Projektet har genomförts vid Avdelningen för beteendevetenskap och socialt arbete vid Hälsohögskolan i Jönköping och heter OAK-projektet, Omsorgsutveckling, Arbetsmarknadskrav och Kompetenshöjning i den kommunala hemtjänsten (Henning & Åhnby u.å.). Genomförandet av projektet gjordes på Österängen och i delar av Norrahammar/Hovslätt och ett av syftena var att påbörja lokala förändringsarbeten genom att använda metoden framtidsverkstad (Åhnby 2000b). Framtidsverkstädernas syfte var att öka äldre personers deltagande i frågor kring förbättringar i deras närmiljö. Ungefär ett år efter avslutningen av framtidsverkstäderna gjordes en uppföljning i vilken det går att se att det i båda områdena hänt en del. Exempelvis hade de i ena området initierat ”pensionärernas dag” som ska hållas en gång om året och i det andra området hade ”matlag” bildats (Henning & Åhnby u.å.). Ulla Åhnby (2000a) har skrivit en rapport med koppling till de två framtidsverkstäderna som genomfördes.

Begreppsdefinitioner

Vi vill här definiera vissa begrepp för att läsaren skall förstå vilken betydelse vi lägger i dem och på ett bättre sätt kunna tillägna sig resterande delar av uppsatsen.

Äldre

Socialstyrelsen (2007) skriver att 65 år brukar ses som en norm för att tillhöra gruppen ”äldre”. Att tala om äldre utan att på samma gång oundvikligen kategorisera är svårt (Wreder 2005). I vår uppsats resultat och analysdel använder vi uttrycken ”äldre personer” och ”äldre”.

Vi syftar då till de äldre personer över 65 år, boende på Snickaren eller utanför, som tar del av och är delaktiga i Snickarens aktiviteter.

Brukare

En brukare kan sägas vara en individ som utnyttjar eller brukar kommunens eller landstingets tjänster (Salonen 1998).

Frivilligarbetare/frivilligresurs

Vi har inte funnit någon allmän definition på frivilligarbetare eller frivilligresurs. I uppsatsens resultat och analysdel använder vi termerna synonymt och syftar till en person som frivilligt och utan betalning utför en aktivitet eller ett arbete.

Process

En process kan ses som en serie av handlingar och faktorer som påverkar dessa handlingar som leder mot att göra eller uppnå någonting. Idén om en process integrerar de människor som är involverade, deras sociala sammanhang och deras handlingar i relation till varandra. I arbeten i grupp kan en process även ses som ett objekt i sig, vilken för samman människor och handlingar och hanterar de olikheter som uppstår ur denna sammanfogning (Payne 2006).

Resurser

Resurser kan ses som tillgångar som är kända och tillgängliga hos individer eller grupper och kan användas för att uppnå ett mål (Nationalencyklopedin 2007).

Syfte och problemformulering

Som nämns i bakgrunden är framtidsverkstad som metod ett relativt nytt sätt att arbeta med förändringsarbete. Vidare har vi inte funnit många exempel på skildringar av om eller hur framtidsverkstad har använts inom socialt arbete med äldre. Därför är vi intresserade av att se hur framtidsverkstaden på Snickaren i Eksjö genomfördes. Vårt syfte är att undersöka vilka erfarenheter och upplevelser några av deltagarna har av framtidsverkstaden. Vi är intresserade av att ta reda på vad som har hänt efter verkstaden samt undersöka vilken betydelse framtidsverkstaden har haft för deltagarna och för Snickaren som allaktivitetshus. Utifrån teorier kring empowerment vill vi analysera vårt material för att se vilka aspekter av empowerment vi kan finna. Vi är även intresserade av att se vad som tycks hindra respektive främja empowerment i praktiken.

Utifrån våra syften har vi sammanställt följande problemformuleringar:

- Vilka upplevelser och erfarenheter har intervjupersonerna av framtidsverkstaden på Snickaren och tiden efteråt?
- Vilken betydelse har framtidsverkstaden och tiden efteråt haft för intervjupersonerna och för Snickaren som allaktivitetshus?
- Vilka aspekter av empowerment kan vi finna och vad tycks hindra samt främja empowerment i praktiken?

Teoretiska utgångspunkter

Empowerment

Författare har, när de översatt empowerment till svenska, lagt fram begreppen maktmobilisering (Lindén 2004), maktgörande (Berglin 2001), egenmakt (Ershammar och Wiksten (2003) likväl som bemyndigande (Jarhag 2001). Dock använder de flesta författare

fortfarande det engelska begreppet empowerment och då vi inte har funnit en översättning vi anser vara tillfredsställande kommer även vi att använda termen empowerment i vår uppsats.

Begreppets ursprung

Empowerment som fenomen är en relativt ny företeelse (Payne 2005). Begreppet aktualiserades under 1960- och 70-talen och har sitt ursprung i de sociala handlingsideologier och de självhjälpsperspektiv som uppkom. Empowerment blev vid denna tid framstående inom teori likväl som praktik parallellt med att motrörelser kom att utmana den länge dominerande synen på de socialt svaga i samhället. Motrörelserna ville verka mot de ideologier som betraktade och kategoriserade svaga enbart utifrån deras svagheter och brister (Jarhag 2001). Det var under 80- och 90-talen som empowermentperspektiv började blomstra. I USA uppstod perspektiven främst i arbetet med etniska minoritetsgrupper (Payne 2005) och andra grupper som hade en marginaliserad ställning i samhället såsom homosexuella och funktionshindrade (Jarhag 2001). Sven Jarhag (2001) liksom Malcolm Payne (2005) ser Barbara Solomons studie *Black empowerment* från 1976 som en banbrytande och viktig studie för utvecklingen av empowermentbegreppets innebörd. I USA och även i England genomfördes flera studier som undersökte processer vars syfte var att stärka makten för individer och grupper i samhället för att kunna förbättra levnadsvillkor samt att minska sociala problem (Jarhag 2001). Utöver empowermentens ursprung i det nyss beskrivna har feministiska rörelser, frigörelserörelser och Paulo Freires bok *Pedagogy of the oppressed* från 1970 fungerat som viktiga upphovskällor till grundandet av empowermentideologin (Askheim 2003). Ole Petter Askheim (2003) menar att trots att empowerment har dessa radikala rötter har empowerment även setts som ett viktigt koncept inom liberalismen och bland dem som förespråkar konsumtion som grund för en välfungerande samhällsekonomi. Brukare av välfärdstjänster ses då främst som konsumenter och empowerment handlar mer om att användarna ska ha frihet att välja bland och mellan tjänster (Askheim 2003).

Empowerment som begrepp

Lorraine Gutiérrez (1990) gör ett försök att definiera vad empowerment innebär. Hon menar att empowerment är en process i vilken personlig, mellanmänsklig eller politisk makt ökar så att individer kan agera för att förbättra sin livssituation. Vidare menar Gutiérrez (1990) att eftersom empowerment har rötter inom olika områden, som vi beskrivit tidigare, så är begreppet empowerment ofta väldigt vagt definierat och kan ha olika innebörder. Hon belyser att författare på makronivå ofta beskriver empowerment som en process för att öka kollektiv politisk makt. De på mikronivå beskriver empowerment omvänt, alltså att empowerment ofta beskrivs som en individuell känsla av ökad makt eller kontroll utan någon egentlig förändring av strukturella arrangemang. En tredje grupp författare har börjat brottas med båda nyss nämnda beskrivningar av begreppet: hur individuell empowerment kan bidra till gruppempowerment och hur ökningen av en grupps makt kan öka individens aktiva liv (Gutiérrez 1990).

Askheim (2003) menar att svårigheten med att finna en kortfattad och heltäckande definition av empowerment till stor del beror på att begreppet har blivit så uppmärksammat och populärt inom välfärdspolitik (Askheim 2003). Det kan flera gånger vara lättare att redogöra för vad empowerment inte är än vad empowerment egentligen betyder (Hagquist och Starrin 1996).

”Termen empowerment ger associationer till företeelser och egenskaper som t ex självtillit, socialt stöd, stolthet, delaktighet, makt, egenkontroll, kompetens, medborgarskap, självstyre och liknande” (Starrin & Jönsson 2000, s. 211).

Andra dimensioner av empowerment som brukar lyftas fram är deltagande och samarbete (Askheim & Starrin 2007). Askheim (2003) lyfter fram ytterligare några vanliga teman som återfinns i olika definitioner av empowerment. Att se positivt och hoppfullt på människor och att se en individ som expert över sitt eget liv med förmåga att handla och besluta därefter är återkommande teman. Kate DeLois, Linnea GlenMaye och Lorraine Guitérrez (1995) skriver i en artikel att: "The term "empowerment" is ubiquitous, used by presidents and poets alike, yet its meaning often seems hazy and undeveloped." (DeLois, GlenMaye & Guitérrez 1995, s. 250). Även Slettebø (2003) håller med om detta och skriver att begreppet är diffust och kan ha olika innebörder.

Empowerment, makt och paternalism

Trots skilda ideologiska synsätt menar Askheim (2003) att konceptet empowerment har en kärna som de flesta tycks vara ense om. Detta är en förståelse för att konceptet empowerment handlar om överföring av makt. Makt ses med andra ord som något som bör tas av eller ges till dem som inte är empowerade (Askheim 2003). Tor Slettebø (2003) undrar vem det är som ger makten och vem som får den och väcker frågan om hur det i professionella sammanhang är möjligt att överföra makt utan att det förstärker brukarens underläge. Han skriver att socialarbetare måste vara kritiska gällande sin egen roll och funktion då de i sin yrkesroll har tillgång till makt och resurser (Slettebø 2003).

Vad är då makt? Lena Dominelli (1997) definierar makt som förmågan att agera i enlighet med ens egen önskan. Sven Jarhag (2001) lyfter fram Dodds och Gutiérrezs tankar och skriver att då empowerment bygger på olika former av social interaktion är det möjligt att definiera makt enligt följande:

- ”- möjlighet att få vad man behöver,
 - möjlighet att få inflytande över vad andra tänker, känner, handlar eller tror,
 - möjlighet till inflytande över det sätt på vilket resurser i ett socialt system distribueras, t.ex. genom organisationen, kommunen eller samhället i stort.”
- (Jarhag 2001, s. 28)

Rolf Rønning (2007) belyser det faktum att resonemang kring makt som nollsummesituationer är vanliga, det vill säga tankar om att individer som tillägnar sig makt gör det på bekostnad av dem som besitter makt. Han menar dock att det inte är uppenbart att någon måste förlora makt för att någon annan tillägnar sig makt (Rønning 2007).

Makt kan dock definieras på flera olika sätt och förutom att uppfattas som något befriande och positivt, som i den definition Jarhag (2001) redogör för, kan makt även ses som förtyckande (Payne 2005). David Ershammar och Anna Wiksten (2003) hänvisar till Forsberg och Starrin som menar att det i huvudsak finns två olika sätt att förhålla sig till människor eller grupper som är i socialt underläge. Det första förhållningssättet grundas på tankar kring empowerment och det andra förhållningssättet är konceptets motsats paternalism. Paternalism baseras på tanken att människor inte har förmågan att veta vad som är deras bästa och grundas på en över- och underordning (Ershammar & Wiksten 2003). Makt uppfattas i dessa fall i form av att en person har makt över en annan och besitter kapacitet att påverka och styra andra (Laverack 2005). Ett paternalistiskt förhållningssätt innebär att människor inte antas vara förmögna att själva förstå vad som är bäst för dem (Starrin 1997), experter behövs för att hjälpa dem att klara av sin situation och experternas synpunkter väger alltid tyngst (Slettebø 2003). Inom socialt arbete kan en paternalistisk syn innebära att individens valmöjligheter samt handlingar begränsas och att vuxna människor fråntas sin egen kunskap och makt och behandlas mer som barn (Starrin & Jönsson 2000).

Aspekter av empowerment

Process, metod, medel eller mål

Empowerment kan beskrivas som en process, i form av interventioner eller som ett mål (DeLois, GlenMaye & Gutiérrez 1995) och en av anledningarna till att det är svårt att ge en kort och entydig definition av empowerment kan vara att fenomenet just kan ses som flera olika saker (Slettebø 2003). Carr (2003) nämner dock att empowerment främst har beskrivits som en process.

Slettebø (2003), som tycker sig kunna säga att Barbara Bryant Solomon har haft störst betydelse för empowermentens spridning inom socialt arbete, citerar hennes definition av empowerment:

”Empowerment refers to a process whereby persons who belong to a stigmatized social category throughout their lives can be assisted to develop and increase skills in the exercise of interpersonal influence and the performance of valued social roles” (Slettebø 2003, s. 76).

Gutiérrez (1990) har liknande tankar. Hon menar att teorier om empowerment grundas på en konfliktmodell som utgår från att samhället består av olika grupper som har olika grad av makt och kontroll över sina resurser. Gutiérrez (1990) påpekar att alla individer har potential att genomföra positiva förändringar. En process kan, som beskrivits ovan, vara en process på olika nivåer där individer utvecklar en individuell makt och en förmåga att arbeta tillsammans med andra för att förändra en social situation. Gutiérrez (1990) gör en indelning av empowerment i olika faser vilket enligt Summerson E. Carr (2003) ger en föreställning om empowerment som en linjär process. Carr (2003) beskriver även hon empowerment som en process men menar att processen bör ses som cirkulär. Hon föreslår att empowerment bör ses som en naturlig mellanmänsklig process i vilken individer definierar och finner strategier för att tillägna sig kunskap och makt (Carr 2003).

Empowerment som metod bygger enligt Slettebø (2003) bland annat på att synliggöra och mobilisera resurser samt att skapa ett gott samarbete och främja brukarinflytande. Att synliggöra och mobilisera resurser innebär att fokusera på det som är positivt inte negativt hos individer samt att acceptera människors erfarenheter som en slags kunskap och värdesätta dem. Om detta ska främja empowerment i praktiken ska det finnas en grundtanke om en tilltro till att människor själva kan delta i beslut och handlingar som påverkar deras egen livssituation, alltså att ta vara på de resurser en individ redan har (Slettebø 2003). Curt Hagquist och Bengt Starrin (1996) ser begreppet empowerment som en allmängiltig dimension av välfärden och är en metod vars syfte är att påverka och förhoppningsvis förändra människors livssituation till det bättre. Enligt dem är begreppets främsta syfte att skapa resurser för att kunna genomföra förändringar.

Robert Adams (2003) ger förslag på en definition av empowerment som medel. Empowerment kan då definieras som:

”the means by which individuals, groups and/or communities become able to take control of their circumstances and achieve their own goals, thereby being able to work towards helping themselves and others to maximise the quality of their lives.” (Adams 2003, s. 8).

Empowerment som mål innebär att individen/gruppen strävar efter att öka individuell eller kollektiv makt. Det kan alltså vara en individ, familj, grupp, ett lokalsamhälle eller

organisationer som agerar i syfte att förbättra sin livssituation eller öka välfärden. Målet med empowerment är att skapa en bra livssituation men även att öka makten så att brukarna kan förebygga eller hantera problem de konfronteras med (Slettebø 2003).

Några komponenter

Likväl som det finns omfattande skildringar om empowerment som process, interventioner och mål finns det flera beskrivningar av grundläggande komponenter av empowerment (Hyung Hur 2006). Mann Hyung Hur (2006) lyfter fram att det finns individuell och kollektiv empowerment och att det därigenom finns både individuella och sociala faktorer som främjar empowerment. Individuell empowerment handlar om vad människor tänker om sig själva såväl som förmågor, kunskaper och kontroll de verkligen innehar. Individuell empowerment utvecklas enligt Hyung Hur (2006) när individer försöker utveckla förmågor för att överkomma hinder och tillägna sig självbestämmande, tro till sig själv och beslutsförmåga. Kollektiv empowerment syftar i sin tur till processer genom vilka individer går ihop för att hjälpas åt, lära sig tillsammans samt att utveckla förmågor, uppnå kollektiv handling och ökad makt för att överkomma hinder och nå social förändring (Hyung Hur 2006). Det finns några aspekter av individuell samt kollektiv empowerment vi vill belysa då vi tror att de kan vara av betydelse för vår uppsats.

Hagquist och Starrin (1996) anser att empowerment på individnivå innefattar några grundelement; makt, självbestämmande, kontroll och självtillit. Självbestämmande kan definieras som möjligheten att själv bestämma över beslut och handlingar som påverkar det egna livet (Lymbery 2005). Kontroll kan ses som att ha kontroll över något eller någon. Associerat till empowerment kan kontroll handla om en individs ökade förmåga att förstå verkligheten och fatta beslut som främjar livskvaliteten. Självtillit betyder att en individ har en tilltro till sig själv och att han eller hon tror sig ha de erfarenheter och färdigheter som krävs för att kunna göra något på ett för dem bra sätt (Hyung Hur 2006).

Gällande empowerment på kollektiv nivå menar Hyung Hur (2006) att bland annat social tillhörighet och delaktighet är viktiga aspekter. Lena Almqvist och Mats Granlund (2005) skriver att delaktighet kan definieras som att vara delaktig i en livssituation. Att kunna interagera med omgivningen är en viktig aspekt men Almqvist och Granlund tycker sig se att delaktighet går djupare än så och att vissa aspekter inte är möjliga att observera. De menar att upplevelsen av känna sig delaktighet kan delas in i tre dimensioner. Den första dimensionen handlar om att ha positiva erfarenheter av tillhörighet och kontroll genom aktivt samspel med omgivningen. Att kunna agera både mentalt och fysiskt i en livssituation lyfts fram som den andra dimensionen. Den sista dimensionen är kontexten vilket innebär tillgången till aktiviteter och möjligheten till samspel med omgivningen. "These three dimensions interact; to participate there has to be an experience of "being a part of", "an ability to act in a situation or a context" and "availability to activities in the designated context"." (Almqvist & Granlund 2005, s. 306).

Empowerment och socialt arbete

Empowermentbaserade program blir allt vanligare inom socialt arbete men det finns lite forskning om innebörden av empowerment för socialt arbete. Konceptet empowerment har utvecklats olika långt inom olika områden och används därför också på olika sätt (DeLois, GlenMaye & Gutiérrez 1995). Socialtjänstlagen är en ramlag som kan sägas ange socialtjänstens ideologi, människosyn och samhällssyn (Stensmo 1991). Socialstyrelsen (2003) uppmärksammar att vissa författare menar att portalparagrafen ger uttryck för en form av empowermentperspektiv. Glenn Laverack (2005) anser att de professionella ska uppmuntra

individens till eget ansvar och kontroll över sitt liv. Samtidigt måste lagstiftning samt service och omsorg garantera välmående och välbefinnande även bland dem som inte kan eller inte vill ta stort eget ansvar (Laverack 2005).

Empowermentinriktat arbete på olika nivåer

Starrin och Jönsson (2000) beskriver kortfattat hur socialarbetare på individnivå kan främja ett socialt arbete som är mer empowermentinriktat. De nämner att en socialarbetare bör se till individens behov av självbestämmande och inflytande och uppmuntra brukarna till delaktighet och egna initiativ. Socialarbetaren bör försöka hjälpa till att stärka den utsatta individens självtillit och tro till den egna förmågan och kan försöka undanröja hinder som eventuellt hindrar individen att delta fullt ut i samhällslivet (Starrin & Jönsson 2000). Det kan bland annat finnas externa faktorer som begränsar individens förmåga att själva forma sitt liv. Detta kan till exempel bero på mindre fördelaktiga familjära, ekonomiska, sociala, kulturella och politiska situationer (Dethier, Rogers och Sterns 2005). Gutiérrez (1990) nämner att för att undvika att brukaren ska känna sig maktlös är det viktigt att socialarbetaren/hjälparen kan inta rollen som en möjliggörare, organisatör eller konsult. Interaktionen mellan socialarbetaren/hjälparen och brukaren bör präglas av äkthet, ömsesidig respekt, öppen kommunikation och att det bör vara en informell stämning (Gutiérrez 1990).

Mark Lymbery (2005) anser att kollektiva handlingar kan åstadkomma förändringar som inte hade varit möjliga på en individuell nivå. Även Gutiérrez (1990) ser fördelar med att arbeta i grupper om målet är att nå empowerment. Det kan vara perfekt för att väcka och höja medvetenhet, utveckla färdigheter, lösa problem och kan vara det ideala sättet att få brukarna att uppleva sin personliga effektivitet genom att de kan ha inflytande på andra. Grupperna främjar empowerment genom att de skapar en grund för socialt stöd i förändringsprocessen. Grupper erbjuder en form av konkret hjälp, ett tillfälle till att lära sig nya färdigheter genom att observera andra samt skapar potentiell makt för framtida handlingar (Gutiérrez 1990). I kontexten av en samverkande hjälprelation och en liten grupp finns det vissa specifika tekniker som Gutiérrez (1990) föreslår för att brukare ska uppnå empowerment. Det är först och främst viktigt att acceptera brukarens definition av problemet för att låta brukaren få känna makt och kontroll över hjälprelationen. Samtidigt är det möjligt att ta upp nya saker att utforska som till exempel sambandet mellan individuella och samhällsproblem. Det andra är att identifiera och bygga upp de styrkor individen har. Det tredje är att göra en maktanalys av brukarens situation. Det fjärde är att lära ut specifika färdigheter för att hjälpa brukaren att utveckla resurser för att kunna känna en ökad makt. Det femte är att mobilisera och stödja brukarna. Slutligen menar Gutiérrez (1990) för att främja empowerment i praktiken måste det till en del förändringar i det sociala arbetet. Socialarbetare måste uppmärksamma maktlösheten och det förtryck som kan finnas i brukarnas livssituation och skapa tekniker för att komma över dem. Socialarbetare behöver också utveckla färdigheter i att arbeta i mindre grupper om de vill arbeta för att främja empowerment.

Starrin och Jönsson (2000) skriver att socialarbetare bör engagera sig mer på en samhällelig och politisk nivå. Rønning (2007) håller med och skriver att arbete med strukturella förhållanden måste ske parallellt med arbete kring individuella förhållanden. Att enbart arbeta med individuell frigörelse kan skapa stora problem för en brukare som konfronteras med varaktiga strukturer och maktförhållanden. Slettebø (2003) menar att socialarbetare kan ha möjlighet att påverka och genomföra socialpolitiska åtgärder som kan ha stort värde för brukare.

Brukarinflytande

Brukarinflytande innebär enligt Socialstyrelsen (2003) individers möjlighet att påverka i en process. Brukarinflytande förutsätter i sin tur brukarmedverkan vilket innebär att brukaren är delaktig i det som rör denne. Ershammar och Wiksten (2003) skriver om sambandet mellan brukarinflytande och empowerment. De lyfter fram att det blir allt viktigare att de som är i kontakt med socialtjänsten ska kunna ha ett ökat inflytande över det som påverkar deras livssituation. Detta medför i sin tur att de som arbetar inom socialtjänsten måste bli mer professionella samtidigt som verksamheten måste bli mer flexibel. Förutom ett individuellt inflytande betonar Ershammar och Wiksten (2003) även vikten av ett kollektivt inflytande där människor tillsammans kan påverka deras sociala situation till det bättre. De menar att intresset för brukarinflytande inom ramen för socialt arbete främst har uppkommit genom utvecklingen av debatten kring empowerment samt att kraven på kvalitet tycks öka. Inom ett empowermentinriktat synsätt handlar brukarmedverkan enligt Slettebø (2003) inte enbart om att få vara delaktig och kunna fatta beslut som förbättrar livssituationen. Brukarmedverkan handlar även om människors status och identitet och kan därmed ses som ett mål i sig, en demokratisk rättighet. Om god livskvalitet och bättre levnadsvillkor är ett mål inom socialt arbete ser Slettebø (2003) brukardelaktighet som en förutsättning. Ershammar och Wiksten (2003) påpekar att trots att intresset för brukarinflytande och ett empowermentinriktat förhållningssätt ökar så är det fortfarande väldigt ovanligt att brukare inom socialtjänsten får vara med och delta vid planerings- och genomförandeprojekt (Ershammar & Wiksten 2003). Socialstyrelsen (2003) påpekar att det finns socialarbetare som upplever att brukare kan vara oengagerade och hindrar därmed ett aktivt brukarinflytande. Socialarbetare anser också att det ibland är svårt att hitta individer som vill ta ansvar för uppdrag. Å andra sidan finns det brukare som menar att de ibland inte engagerar sig då de inte ser att medverkan och inflytande är samma sak som att verkligen kunna påverka. De har inställningen att ”brukarmedverkan och brukarinflytande kostar mer än vad det smakar.” (Socialstyrelsen 2003, s.55)

Empowerment - en utmaning för socialt arbete?

Att empowerment innebär en utmaning för socialt arbete tycks vara ett ständigt återkommande tema i litteraturen och Ershammar och Wiksten (2003) likväl som Ole Petter Askheim (2003) och Malcolm Payne (2006) belyser svårigheter med empowerment i praktiken. Ershammar och Wiksten (2003) skriver i en artikel att empowerment och brukarinflytande utmanar det sociala arbetet på ett flertal sätt. Det sociala arbetet får ofta kritik för att de genomför insatser på ett automatiskt och instrumentellt sätt som en följd av ökad professionalisering. Denna professionalisering ger inget utrymme för ett samspel och ömsesidighet mellan socialarbetaren och brukaren som är grundläggande för en empowermentprocess. Detta samtidigt som dagens socialarbetare har dåliga kunskaper om hur de kan stödja brukarna mer och minska sin egen påverkan (Ershammar & Wiksten 2003). Askheim (2003) redogör även han för att empowermentinriktat arbete kräver att de professionellas relation till brukarna förändras. De professionella skall istället för att uppvisa ett auktoritärt beteende bete sig mer som en partner och se till brukaren själv. Han menar att det finns en risk att professionella är rädda för att förlora auktoritet och därmed inte fullt ut tar till sig ett empowermentinriktat synsätt eller försöker göra om det så att de fortfarande kan behålla kontrollen (Askheim 2003).

Även Slettebø (2003) belyser att empowerment kan innebära vissa dilemman då empowermentns ideologi kan komma i konflikt med ramarna för socialt arbete. Vidare menar han att det finns en risk att empowerment endast används på individnivå vilket kan sluta med att empowerment enbart blir ett terapeutiskt begrepp. Payne (2006) lyfter fram att många författare riktar just denna kritik mot empowerment i praktiken. Han menar vidare att

empowerment tycks misslyckas med att ta komplexa former av förtryck med i beräkandet. Istället för att försöka öka resurserna till alla förtryckta grupper har det istället blivit en tävlan om resurserna mellan förtryckta grupper (Payne 2006). Socialstyrelsen (2003) lyfter fram att det verkar finnas slitningar mellan de professionella som i första hand prioriterar individuella insatser och de som prioriterar insatser på samhällelig nivå.

Empowerment i arbete med äldre personer

Tokie Anme (2000) skriver att en framtidsvision om ett tryggt liv för äldre människor kan förverkligas genom att väcka tankar kring kontroll, makt och frihet hos individer. Hon lyfter fram några faktorer som borde intensivifiera empowerment hos äldre personer. Anme menar att empowerment kan stärkas genom att förebygga risker som kan förekomma under en persons livslängd. Att förebygga avtagande i äldre människors fysiska och psykiska hälsa kan vara grundläggande för deras förmåga att utveckla empowerment. Vidare krävs en effektiv utvärdering av alla möjliga resurser för att tillvarata de alternativ som är möjliga. Anme anser även att formell såväl som informell service bör vara anpassad och flexibel och ges med en förståelse för deras funktion och betydelse i att främja självständighet hos äldre människor. Att inte kunna ta del av information leder lätt till beroende. Att dra nytta av informationsteknologin ser Anme därför som viktigt för främst sköra äldre människor. Den sista faktorn som Anme (2000) lyfter fram är främjande av delaktighet vilket innebär att äldre personer tillåts förstå och förverkliga sina önskningar och utveckla förmågor för att tillgodose sina behov. Det betyder även att äldre personer bör vara delaktiga och kontrollera sin service samtidigt som den service som ges anpassas till deras önskningar, behov och förmågor (Anme 2000).

Judith Phillips, Mo Ray och Mary Marshall (2006) menar att ett hinder mot att främja empowerment inom socialt arbete bland äldre är ageism. De anser att det har funnits en tendens att tänka att äldre personer som grupp behöver "tender loving care" (Phillips, Ray & Marshall, s.78). Att se äldre endast som omsorgstagare och inte som aktiva människor som har något att tillföra i samhället (Kam 1996) kan skapa hinder för ett empowermentinriktat arbete (Phillips, Ray & Marshall 2006). Ping-Kwong Kam (1996) menar att "community work" (det finns ingen bra svensk översättning) kan vara en väldigt användbar metod för att förändra äldres passiva livssituation till att bli mer aktiva och därigenom bli empowerade individer med en positiv självtillit. Kam (1996) menar att "community work" kan främja att äldre personer känner ökad makt och delaktighet, att de blir medvetna om vad som händer runt omkring dem i samhället och att de därigenom blir mer aktiva i sin livssituation.

Material och metod

Litteratursökning och avgränsningar

Som vägledning gällande uppsatsen struktur och formalia har Hartman (2003) använts. För att tillgodogöra oss kunskap och information till bakgrundsdelen och till teoridelen kring empowerment har vi sökt material på olika sätt. Vi har gjort litteratursökningar på Högskolebiblioteket samt på Stadsbiblioteket i Jönköping. Vidare har vi sökt i olika databaser såsom E-brary, Artikelsök, ASSIA, Julia samt Libris. De sökord vi använt oss av är framtidsverkstad, empowerment, delaktighet, äldreomsorg samt socialt arbete - äldre. Samma begrepp översatta till engelska har använts i sökandet efter internationella källor. Utöver dessa sätt har vi även haft stor nytta av andra böckers och artiklars referenslistor och vi har haft möjligheten att låna litteratur av lärare på Hälsohögskolan i Jönköping.

I den teoretiska utgångspunkten har vi valt att belysa empowerment ur ett brett perspektiv. Vi har velat skildra empowerment ur olika synvinklar och på olika nivåer för att i våra intervjupersoners berättelser försöka finna aspekter av konceptet empowerment. Dock har vi ändå gjort en viss begränsning och vi har valt att betona empowerment såsom det redogjorts för inom välfärdsområdet. Då vi måste begränsa uppsatsens omfattning har vi valt att ge teorier kring makt och paternalism ett begränsat utrymme.

Metod för insamling och analys av empiriskt material

Vi har varit intresserade av att undersöka några deltagares erfarenheter och upplevelser av framtidsverkstaden på Snickaren och tiden därefter. För att samla in vårt empiriska material ha vi valt att använda oss av kvalitativa intervjuer. Kvale (1997) menar att den kvalitativa intervjumetoden med fördel används för att ta del av respondenternas erfarenheter och genom deras berättelser och beskrivningar söka förstå och tyda fenomenet som är i fokus (Kvale, 1997).

Kvale (1997) beskriver att en kvalitativ intervju är fokuserad kring några bestämda teman och är inte alltigenom strukturerad med en mängd standardiserade frågor men är inte heller helt ”icke-styrande”. Inför intervjuerna med de äldre deltagarna gjorde vi en intervjuguide med tre teman och formulerade ett antal öppna frågor under respektive tema. Huvudtemana vi valde att använda var: deltagandet i framtidsverkstaden, tiden efter framtidsverkstaden samt framtidsverkstaden och den efterföljande tidens betydelse för intervjupersonen och Snickaren som allaktivitetshus. Ytterligare en intervjuguide upprättades inför intervjun med samordnaren på Snickaren. Samma teman användes men frågorna såg något annorlunda ut. Vi ville undersöka samordnarens erfarenheter och upplevelser av framtidsverkstaden men även vad verkstaden och tiden efteråt har betytt för henne i sin profession. Vi har inte följt intervjuguiderna till punkt och pricka utan de har snarare fungerat som stöd och vägledning under våra intervjuer.

Analysen har genomförts utifrån teman och mönster som vi har funnit i vårt empiriska material. Widerberg (2006) skriver att det finns olika förhållningssätt vid val av analytiskan: ett empirinära förhållningssätt, ett teorinära förhållningssätt och att framställningsformen bestämmer valet av teman. Vi har anammat ett empirinära förhållningssätt som enligt Widerberg (2006) innebär att teman vaskas fram ur det empiriska materialet och sedan filtreras genom det intresse som finns samt den teoretiska utgångspunkten. Vår analys har vi valt att presentera parallellt med vårt empiriska material under avsnittet resultat och analys.

Urval och genomförande

I början av vårt uppsatsskrivande tog vi kontakt med Ulla Åhnby som var en av de två forskare som fungerade som ledare under framtidsverkstaden på Snickaren. Hon hjälpte oss med att förmedla kontakter till personer som varit delaktiga i verkstaden och som fortfarande finns kvar inom verksamheten. Vi tog kontakt med Snickarens samordnare som i sin tur hjälpte oss att finna personer till våra intervjuer. Vi ville genomföra totalt fyra intervjuer då vi ansåg det vara en lagom mängd material att hantera. En önskan var att urvalet skulle bestå av tre av de äldre personer som deltagit i framtidsverkstaden och en förhoppning var att finna deltagare som bor både på och utanför Snickaren. Syftet med dessa intervjuer var att fånga deras upplevelser av framtidsverkstaden, undersöka vad som har hänt efteråt samt att se vilken betydelse verkstaden har haft för dem och för Snickaren som allaktivitetshus. Vi ville även intervju samordnaren då hon är anställd på deltid för att samordna aktiviteter och frivilliginsatser för att gynna de äldre. Syftet med att intervju henne var att se hur hon

upplevt framtidsverkstaden och tiden därefter samt undersöka om den påverkat henne i sitt arbete och om hon uppfattar att verkstaden haft någon effekt på de äldre och Snickaren.

I ett samtal med samordnaren fick vi namn på tre personer som kunde tänka sig att ha tid, ork och intresse att ställa upp på våra intervjuer. För att initiera en kontakt talade samordnaren med dessa personer och därefter skickade vi ut ett brev till dem där vi kortfattat presenterade oss själva, vår uppsats samt vad intervjun skulle beröra. Vi skrev också att vi skulle ringa dem efter ett par dagar och om de fortfarande var intresserade av att medverka skulle vi bestämma tid och plats. I telefonkontakt uppgav samtliga att de var intresserade av att delta och vi bestämde träff. Intervjuerna genomfördes på Snickaren vilket kändes lämpligt för både oss och intervjupersonerna. Vi hade möjlighet att använda rum där vi kunde sitta ostörda och kunde bjuda intervjupersonerna på fika. Under fikan presenterade vi oss själva, vår uppsats samt intervjuens upplägg. Intervjuerna tog ungefär en timme och vår tanke var att vi skulle ha en intervju om dagen men på grund av sjukdom var vi tvungna att en dag genomföra två intervjuer. Samtliga intervjuer har efter intervjupersonernas godkännande bandats och sedan transkriberats. Vi har valt att skriva ut alla våra intervjuer i sin helhet då Widerberg (2006) genom erfarenhet menar att teman då kan urskiljas och analysen kan underlättas.

Etiska aspekter

Oavsett om det är en kvalitativ eller kvantitativ studie så måste hänsyn tas till etiska överväganden och detta anser vi vara särskilt viktigt i socialt arbete eftersom ämnet ibland kan vara av mycket känslig karaktär. Widerberg (2006) nämner att ett etiskt tänkande ska finnas med i bakhuvudet under hela uppsatsskrivandet, inte bara i början eller i slutet eller dyka upp lite då och då. Under vårt uppsatsskrivande har vi försökt tänka på det Eriksson och Månsson (1991) skriver om HSFR:s etiska principer: öppenhetskravet, självbestämmandekravet, konfidentialitetskravet samt autonomikravet. Vi har gentemot våra intervjupersoner varit öppna med uppsatsen syfte och påpekat att deras deltagande bygger på frivillighet. Innan vi påbörjade intervjuerna poängterade vi att de gärna fick fråga om något var oklart och inte behövde svara om de inte ville. Vi erbjöd våra intervjupersoner att läsa intervjuutskriften innan vi använde materialet i uppsatsen men samtliga önskade istället att få ta del av det slutgiltiga resultatet. Eftersom vi utgår från ett fall, framtidsverkstaden i Eksjö, var vi redan från början medvetna om problemet med anonymiteten. Vi har fullt ut inte kunnat garantera intervjupersonerna anonymitet. Vi har diskuterat detta med våra intervjupersoner och de är medvetna om situationen. Samtliga intervjupersoner valde ändå att medverka och ser inte att deras medverkan kan komma att medföra negativa konsekvenser. I uppsatsen använder vi fingerade namn för våra intervjupersoner.

Resultat och analys

I följande avsnitt kommer vi först att presentera våra intervjupersoner. Därefter följer en redogörelse för hur framtidsverkstaden på Snickaren i Eksjö genomfördes. Efter detta följer tre delar i vilka vi presenterar vårt empiriska material. I enlighet med uppsatsens syfte redogör vi här för vilka erfarenheter och upplevelser våra intervjupersoner har av framtidsverkstaden och tiden därefter, vilken betydelse framtidsverkstaden har haft för intervjupersonerna och Snickaren som allaktivitetshus samt vilka förhållanden som tycks hindra respektive främja en gynnsam utveckling. Dessa tre delar avslutas med analysavsnitt där vi tolkar vårt empiriska material och försöker skildra aspekter av empowerment samt förhållanden som tycks hindra respektive främja empowerment i praktiken.

Presentation av intervjupersoner

Kajsa är omkring 65 år och bor i Eksjö. Vi upplever Kajsa som en mycket positiv person som är glad, pratsam och engagerad. Kajsa bor inte på Snickaren men har varit involverad i Snickaren sedan det byggdes 1973 då hon har hållit pensionärgymnastik på Snickaren. Hon berättar att hon alltid har arbetat med människor, både privat och i sitt yrkesliv. Kajsa gick i förtidspension för omkring tio år sedan och arbetade tidigare som hemsyster, inom barnomsorg, med textilslöjd, på sjukhus samt tjugofem år inom äldreomsorgen. När väntjänst och frivilligverksamhet startade i Eksjö ville Kajsa dra sitt strå till stacken och hon var en av de första frivilligarbetarna på Snickaren. Hon halkade in i framtidsverkstaden på Snickaren lite på ett bananskal. Kajsa blev tillfrågad att vara med som representant för boende utanför Snickaren då någon annan hade tackat nej. Kajsa ville medverka med tanke på framtiden. Hon beskriver att även om hon inte har åldern inne så har kroppen det. Hon har sedan Snickaren byggdes haft en tanke på den dagen då hon själv skulle ta del av Snickarens aktiviteter.

Katarina är runt 80 år och flyttade från västkusten till Eksjö för runt tio år sedan. Hon ger oss intrycket av att vara en intresserad, energisk och talför person med glimten i ögat. Katarina är utbildad textilkonstnär men skolade på grund av arbetsbrist om sig till mellanstadie lärare. Hon bor inte på Snickaren men kom i kontakt med framtidsverkstaden genom den pensionärsförening hon tidigare tillhörde. Katarina hade inställningen att det blir vad du själv gör det till och det var ett av de främsta motiven till hennes deltagande. Hon beskriver även att hon tidigare har varit politisk aktiv inom den sociala sektorn och har därför alltid varit engagerad i frågor som rör bland annat äldre personer.

Albertina är strax över 80 år och bor på Snickaren sedan tre och ett halvt år tillbaka. Tidigare bodde hon i en lägenhet i staden men kände att hon ville flytta medan hon själv kunde bestämma hur och var. När vi träffar henne upplever vi henne som värtalig, pigg och rak på sak. I sitt yrkesliv arbetade Albertina som lärare och utbildade sig senare till talpedagog. Hon hade sin sista elev vid 78 års ålder. Albertina kom i kontakt med framtidsverkstaden genom affischer och informationsblad från samordnaren. Hon ville delta för att det kunde bli roligt och hon var lite nyfiken på vad det skulle bli av verkstaden.

Ros-Mari är runt 50 år och arbetar halvtid som fritidssamordnare på Snickaren vilket hon har gjort i runt fyra och ett halvt år. Fritidssamordnare innebär att hon ett övergripande ansvar för aktiviteterna på Snickaren och samordningen av frivilligresurser. Ros-Mari ger ett intryck av att vara hjälpsam, positiv, kreativ och mycket engagerad i sitt arbete. Hon är utbildad fritidspedagog och har tidigare arbetat inom barnomsorgen och i kök. Då Ros-Mari är den enda personen som är anställd på Snickaren, förutom kökspersonal och hemtjänstpersonal som rör sig i huset, föll det sig naturligt att hon skulle medverka i framtidsverkstaden.

Framtidsverkstad - Hur kan Snickaren bli ett allaktivitetshus?

Bakgrund till framtidsverkstaden på Snickaren

Eksjö kommun har i styrdokument från 2006 fastställt ett antal riktlinjer för äldreomsorgen inom kommunen. Här anges att socialtjänsten ska verka för att äldre personer ges förutsättningar för att klara av den dagliga livsföringen. Vidare skall socialtjänsten arbeta mot att äldre ska få en aktiv och meningsfull tillvaro tillsammans med andra. I likhet med socialtjänstlagens intention skall insatserna anpassas till varje individs specifika behov och präglas av en helhetssyn på den enskildes situation. Det primära är att stödja kvarboende i en välkänd hemmiljö men ändå skall särskilda boendeformer finnas att tillgå. Eksjö kommun

anger även att de strävar efter att upprätta nya boendeformer genom så kallade seniorboenden. Visionen för den fortsatta utvecklingen av äldreomsorgen är just att skapa möjligheter för individer att bo kvar i det egna hemmet och planera sin egen ålderdom (Henning, Åhnby & Österström).

Snickaren var ett av tre servicehus som 2003 organiserades om till seniorboende. På ett seniorboende är principen att alla individer över 55 år får flytta in, men i realiteten är de betydligt äldre. Vidare kräver ett seniorboende, till skillnad från servicehus, inget biståndsbeslut utan är en form av ordinärt boende och exempelvis hemtjänstinsatser söks därefter. Omorganiseringen har inneburit att det kommunala bostadsbolaget har övertagit ägandet av Snickaren. De som vill bo i en av seniorboendets 54 lägenheter ansöker, står i kö och skriver kontrakt med detta bolag. Socialtjänsten i Eksjö har fortsatt att hyra de lokaler som används för gemensamma aktiviteter samt att de inrättat en halvtidstjänst för att samordna kontakter mellan brukarna och representanter från olika frivilligorganisationer. De lokala politikerna såg detta som en förutsättning för att främja utvecklingen av gemenskap och meningsfulla aktiviteter på Snickaren. Utöver detta var ett nära samarbete med de äldres intresseorganisationer en viktig princip i utvecklandet av den nya boendeformen. För att ytterligare försöka utveckla Snickaren valde Eksjö kommun att samarbeta med två forskare på Hälsohögskolan i Jönköping, Cecilia Henning och Ulla Åhnby, för att med hjälp av metoden framtidsverkstad skapa en form av mötesplats med god gemenskap och meningsfulla aktiviteter och ett utvecklat brukarinflytande. Temat för framtidsverkstaden blev: Hur kan seniorboendet Snickaren bli ett allaktivitetshus? (Henning, Åhnby & Österström).

Genomförandet av framtidsverkstaden på Snickaren

Förberedelsefas

Framtidsverkstaden i Eksjö startades med en förberedelsefas under våren 2005 och handlade, som namnet antyder, om att förbereda och planera den framtidsverkstad som skall genomföras. I Eksjö innebar detta konkret att ett flertal möten ägde rum mellan företrädare från olika pensionärsorganisationer, lokala politiker samt företrädare från äldreomsorgen (socialtjänsten). På hösten anordnades en informationsträff för att nå ut till allmänheten om det kommande projektet. Inbjudan riktades till alla dem som kunde tänkas vara intresserade (Henning, Åhnby & Österström). Denvall och Salonen (2000) menar att i alla förändrings- och utvecklingsarbeten är det av stor vikt att en framtidsverkstad förankras på ett demokratiskt och förståndigt vis för att inte hela projekten skall falla. Alla berörda parter, oavsett om de är för eller mot förändringen, bör bjudas in och få komma till tals (Denvall & Salonen 2000). På framtidsverkstaden i Eksjö var en mångfald av deltagare representerade. Det fanns företrädare från olika pensionärsorganisationer, pensionärsföreningar, frivilliga organisationer, primärvården, politiker, personal samt boende på Snickaren men även andra boenden runt om i Eksjö. Sammanlagt var de 30 deltagare som deltog i framtidsverkstaden (Kim-Andersson). Det är en hel del praktiska arrangemang som ska klargöras i förberedelsefasen och det bestämdes bland annat att framtidsverkstaden skulle hållas på Snickaren under den femte och sjätte oktober 2005 (Henning, Åhnby & Österström).

Kritikfas

I Eksjö påbörjades dag ett med en introduktion som hölls av Cecilia Henning och Ulla Åhnby. De presenterade sig själva och framtidsverkstad som metod. Varje deltagare fick även ge en kort presentation av sig själva (Kim-Andersson). Efter introduktionen inleds kritikfasen som startar själva verkstaden och går ut på att deltagarna tillsammans uppmärksammar problem som finns inom ramen för temat (Denvall & Salonen 2000). I Eksjö skedde en gemensam spontan brainstorming där deltagarna fick ventilera vad som inte fungerade på Snickaren idag.

Deltagarna kom fram till flera nyckelbegrepp som noterades på blädderblock och hängdes upp på väggarna. Sedan delades de in i fyra grupper och diskuterade vilka begrepp som kändes mest betydelsefulla att göra något åt. Ur detta uppstår någon slags bottenlista och några av de nyckelbegrepp som var mest aktuella för deltagarna var att eftermiddagskaffet dragits in, det var för lite aktiviteter samt att utemiljön var bristfällig (Henning, Åhnby & Österström).

Fantasifas

När kritikfasen avslutats kan läget kännas tungt och hopplöst, men efter en behövlig lunch fick förhoppningsvis fantasifasen deltagarna i Eksjö att istället se ljus på framtiden. I fantasifasen är det tillåtet och även meningen att deltagarna, utan begränsningar, får låta kreativiteten och visionerna flöda. Även i denna fas användes brainstorming och olika former av grupparbete för att skapa en bild av hur deltagarna ville att det skulle vara på Snickaren (Henning, Åhnby & Österström). Till sin hjälp använde de material såsom kriterior, vattenfärger, sax, lim, tidningar och så vidare (Kim-Andersson). Fasen avslutas på samma sätt som kritikfasen, att deltagarna hade skapat en toppenlista, och exempel på idéer var bland andra de ville ha gemensamma aktiviteter, förbättringar i utemiljön samt biokvällar (Henning, Åhnby & Österström). Dagen avslutades med några uppmuntrande ord för att sedan fortsätta med förankringsfasen följande dag (Kim-Andersson).

Förankringsfas

Dag två började med en återkoppling till dag ett genom att göra en sammanfattning (Henning, Åhnby & Österström). Förankringsfasen handlar om att försöka omvandla kritik och visioner till praktiska handlingsplaner (Denvall och Salonen 2000). Under de två tidigare faserna hade två teman vuxit fram och deltagarna delades in i två grupper för att försöka uppjobba handlingsplaner för det fortsatta arbetet. Grupperna diskuterade och utsåg även vem som skulle vara huvudansvarig för handlingen samt att de bestämde tid för deras första träff. Efter detta samlades de i storgrupp för att på så sätt redogöra för varandra vad de diskuterat. Arbetet fortsatte sedan genom att deltagarna bestämde att träffas, i de mindre grupperna, vid tre olika tillfällen samt att de planerade in en gemensam dag för uppföljning i storgrupp (Henning, Åhnby & Österström).

Handlings- och uppföljningsfas

När framtidsverkstaden har avslutats börjar det verkliga förändringsarbetet. Att hålla planerad uppföljning efter själva verkstaden är av stor vikt och har betydelse för att hålla processen levande (Denvall & Salonen 2000). Vid de uppföljningstillfällena som ägt rum i Eksjö går det att se att det skett en hel del förändringar. Exempelvis har det gjorts stora förändringar i trädgården, det har renoverats en del i huset, ett intresseråd hade bildats och mycket mer (Henning, Åhnby & Österström).

Hur upplevdes framtidsverkstaden och vad har hänt efteråt?

Tankar och funderingar kring deltagandet

Katarina hade i förväg ingen aning om vad en framtidsverkstad var men är mycket nöjd med upplägget och att alla hade möjlighet att komma till tals. Albertina visste inte heller vad en framtidsverkstad gick ut på när hon deltog i framtidsverkstaden på Snickaren och när vi träffar henne är hon fortfarande osäker på dess syfte. Ändock tycker hon att det var roligt och trevligt att delta. Inte heller Kajsa visste innan vad en framtidsverkstad gick ut på men hon uppger att det var toppen att delta. Ros-Mari var den enda av våra intervjupersoner som visste ungefär hur en framtidsverkstad var upplagd från sin utbildning till fritidspedagog. Hon fascinerades av att en så relativt enkel metod som framtidsverkstad kan få fram och samla så

mycket kunskap. Ros-Mari lyfter fram att det var väldigt roligt att delta och att verkstaden främjade kreativitet och stor aktivitet hos många deltagare.

Att det var en stor spännvidd på deltagarna tycker Albertina var bra. Hon talar om att de fick genomföra flera praktiska övningar i stor grupp och i mindre grupper och tycker att arbetet fungerade bra. Hon tycker att alla hade ett lika stort ansvar i verkstaden och alla fick en möjlighet att säga sitt. Katarina ser det som positivt att hon genom verkstaden fick ta del av andras livserfarenheter och synpunkter samtidigt som hon själv fick komma till tals och delge sina synpunkter. Hon beskriver att det var många som uttryckte sina synpunkter om sådant de ville ha genomfört och att dem som gjorde det blev lyssnade till och fick respons. Kajsa berättar att det var många deltagare som ville komma till tals men uppger att hon själv sade sitt och tror att de andra deltagarna lyssnade på henne. Ros-Mari ser positivt på att deltagare som vanligtvis var lite tystlåtna och inte har så lätt för att uttrycka sig fick möjlighet att delta på samma villkor som andra. Hon ser även ett värde i deltagarnas olika bakgrunder och att nya kontakter knöts. Ros-Mari berättar:

”det var ju både brukare, och politiker och olika...ja, typ distriktssköterskor, hemtjänstpersonal och så. Och genom att det blev lite tvärs-övergrupper så fick man ju kontakt med dem också då.” (Ros-Mari)

Albertina ser inga direkta svårigheter som dök upp under framtidsverkstaden. Även Katarina tycker att det var lätt att delta och ser inte heller något som var svårt. Dock var Katarina till en början orolig för att de äldre som bodde på Snickaren skulle ha svårt med att komma med kritik i kritikfasen då många var så beroende av omsorg. Hon menar att hennes oro var obefogad och berättar att en kvinna kom med mycket kritik som hon hade samlat upp från äldre personer på Snickaren för att kunna göra något bra av det hela. Kajsa uppger att något hon upplevde som en svårighet var tankar kring ekonomin. De hade mycket de ville göra men att det alltid är pengarna som styr i slutändan. Hon upplevde inget negativt med framtidsverkstaden i sig men tycker att det var lite jobbigt att några personer hade en negativ inställning och hade svårt att släppa detta och drömma vilt i fantasifasen.

Albertina redogör för att många var mycket ivriga att hitta på saker de ville göra och berättar om att de i fantasifasen fick vara kreativa och arbeta med händerna. Albertina var delaktig i verkstaden men säger att hon till stor del iakttog vad som skedde. Hon uttrycker: ”jag bara känner en viss mättnad”, ”som lärare i 50 år så har man klippt och klistrat färdigt liksom”. Dessutom lyfter hon fram att deltagandet faktiskt är frivilligt. Ros-Mari hörde en del kommentarer om att det var slöseri med tid att sitta och klippa och klistra och göra collage. Själv tror hon att detta var nödvändigt för att kunna fantasera fritt och lära sig att tänka i nya banor. Katarina tycker att visionsfasen var helt underbar. Även Kajsa uppskattade att få klippa, klistra och drömma. ”Det var nog det roligaste jag har varit med om, just det här med att man fick mina drömmar och fantasier som jag ändå har i huvudet när det gäller äldreomsorg och det här med hur vi ska behandla våra gamla. Det var lite speciellt.”

Något som Katarina starkt poängterar är att hon finner just namnet framtidsverkstad opassande i arbetet bland äldre personer. Hon menar att äldre personer inte ser framtiden på samma sätt som yngre personer utan snarare har framtiden bakom sig. Katarina tror att äldre personer därmed kan ha svårt att relatera till begreppet framtidsverkstad och tror att trivselverkstad eller idéverkstad skulle vara mera passande namn.

”Vi vill ha trivsel, vi bryr oss om framtiden, men vi vill ha trivsel”, ”vi ser det som trivselverkstad, ska man gå ut till pensionärer så ska man inte prata om framtidsverkstad utan då handlar det om fritid...eller trivsel.” (Katarina)

Vad har hänt efter framtidsverkstaden?

Utifrån våra intervjupersoners berättelser förstår vi att ett förändringsarbete har påbörjats. Albertina tycker att en förändringsprocess har startat genom framtidsverkstaden. Det hon främst menar har hänt är att Snickaren nu har fler aktiviteter och att fler personer rör sig i krokarna. Hon nämner även att tre-kaffet har kommit tillbaka efter att de tog upp detta på framtidsverkstaden och berättar att hon tycker att umgänget och fikastunden med de andra har en mycket stor betydelse. Kajsa berättar även hon om praktiska saker som har genomförts i förändringsarbetet. Bland annat har dagrummet blivit omgjort och buskar tagits ned utanför Snickaren vilket har förbättrat utsikten och gjort det mindre mörkt. Dessutom har de fått den gångstig längs ån som det under verkstaden var önskemål om. I trädgården är en renovering av lusthuset på gång. Det ska renoveras och sänkas ned så att alla har möjlighet att nyttja det och kanske ta en fika på sommaren. Kajsa nämner också att Snickaren förra sommaren fick skänkt flera pallar med örter och blommor vilket var mycket uppskattat. Äldre personer kunde då gå ut och titta samt dofta vilket väckte många minnen till liv.

Katarina tycker att det har hänt väldigt mycket efter att framtidsverkstaden genomfördes. Hon nämner liksom Albertina att tre-kaffet kommit tillbaka och att det har stor betydelse för många äldre personer. Alla intervjupersoner berättar att de har haft flera stora fester på Snickaren sedan verkstaden. Katarina berättar att de bland annat brukar ha fest vid jul och midsommar. De har även haft kräftskiva och surströmmingsskiva och Ros-Mari säger att de även har haft ostfest. Katarina berättar att hon själv efter framtidsverkstaden har varit delaktig i att starta upp olika studiecirklar på Snickaren. Nu har de till exempel "På spåret", där de reser runt i Sveriges landskap och "Vi minns tillbaka" med olika teman som diskuteras. Även Kajsa tar upp att de har genomfört olika studiecirklar och berättar att det nu är önskemål att ha en cirkel om exotiska frukter.

För två år sedan hade Snickaren "Öppet hus". En grupp i framtidsverkstaden hade kommit på idén. Olika föreningar och personer visade upp olika hantverk och handarbeten Kajsa berättar att det blev succé och över 200 personer kom. Ros-Mari berättar att de även har haft flera "Må-bra-dagar" sedan detta gavs som förslag på framtidsverkstaden. De har då haft olika stationer där äldre personer har fått behandling av fötter, händer och hår av samordnaren och frivilligarbetare.

"Och det har varit väldigt jättepositivt. Lite dov belysning och lite dov musik. Och det har varit väldigt fint. Det är ju såhär att många människor, många äldre människor, får ju inte så mycket beröring och det är livsviktigt...och det är väldigt lugnande och man öppnar sig väldigt mycket när man får ta på någon." (Ros-Mari)

Intervjupersonernas delaktighet

Albertina har varit lite delaktig efter framtidsverkstaden och jobbar med sådant hon själv tycker är roligt.

"Jag läser varje söndag på bestämd tid...jag har läst Emil i Lönneberga. Det blev en väldig succé!" "Och sen har jag läst Selma Lagerlöf...och, ja Rasmus på luffen. Så vi har läst rätt många böcker och dem tycker att det är roligt och det tycker jag, jag tycker att det är roligt att göra det." (Albertina)

Enligt henne väcker böckerna ofta minnen till liv och diskussioner påbörjas bland de äldre personerna. Albertina brukar också vara med ibland när det till exempel är möten och samtal om hur det är att bli äldre. Hon uttrycker dock att det är hennes eget val att inte delta i så mycket i aktiviteter på Snickaren då hon har mycket annat att göra och inte anser sig orka lika mycket som förr. Hon beskriver: "sen tror man ju då att när man då skulle bli pensionär... i

två rum och kök, tänk vad jag ska hinna mycket. Det gör man inte!” Albertina tycker att allt tar dubbelt så lång tid än vad hon tror. Dessutom har hon nyligen köpt en bärbar dator som tar upp en del av hennes tid. Albertina skriver mycket texter, poesi och deltar sedan flera år tillbaka i en skrivarcirkel. Hon framför lite skämtsamt en egenskriven dikt:

”Jag vill göra så mycket, men ingenting blir gjort. Jag borde göra så mycket, men dagarna går för fort. Jag tänkte hinna något litet, men inte ens det jag hann. Så jag lägger mig lite, det är det enda jag kan”. (Albertina)

Katarina gick strax efter framtidsverkstaden ur den förening hon tidigare varit engagerad i och blev istället frivilligarbetare på Snickaren. Till en början hjälpte Katarina till vid många av de större festerna som hölls på Snickaren, till exempel julfest, midsommarfest, kräftska och surströmmingsfest. Dessutom var hon en av dem som först hjälpte till att servera tre-kaffet. I och med detta blev hon bekant med flera av dem som deltog i aktiviteterna och började undersöka om det fanns intresse för olika sorters studiecirkel. Hon började genomföra frågesporter och efterhand började fler äldre personer efterfråga andra cirkel. Bland annat kom de på att de kunde ha ”På spåret” och Katarina har även varit med och lett en studiecirkel om örter i husapoteket. Ett nytt önskemål från äldre personer är nu att ha en cirkel om exotiska frukter då de är rädda för att själva gå och köpa dessa.

Kajsa berättar att hon till en början hjälpte till vid de stora festerna och liknande men idag främst är delaktig i cirkelna tillsammans med andra frivilliga. Förra året arrangerade Kajsa pepparkaksbak på Snickaren. Hon gjorde en stor pepparkaksdeg och berättade pepparkakans historia. Kajsa ville att alla skulle få vara delaktiga och lade därför en lapp med allas namn i en burk. När en persons namn drogs fick han eller hon möjlighet att berätta om sina minnen kring julen. Då baket var uppskattat av många skall Kajsa även detta år ha pepparkaksbak. Hon berättar att de som inte kan vara med och kavla själva ändå kan sitta med, vara delaktiga och förhoppningsvis låta dofter och smaker påminna dem om trevliga minnen. Kajsa har själv valt att engagera sig mycket i Snickarens aktiviteter. Hon tycker att det finns personer som deltog i framtidsverkstaden som nu efteråt har valt att engagera sig mer än andra. Kajsa tror att det främst handlar om intresse och hur mycket man vill och kan göra. ”Det är ju jag själv som bestämmer det. Ingen annan kan bestämma över mig.” Självpger Kajsa att hon är optimist och ställer upp på sina egna villkor. Kan hon själv inte medverka vid något tillfälle brukar det ofta lösa sig i slutändan i alla fall då de ofta arbetar flera stycken. Vidare tror Kajsa att graden av delaktighet även kan bero på vad personen har gjort tidigare i sitt liv, hur aktiv man varit och hur man är som person.

Som fritidssamordnare berättar Ros-Mari att hon kör igång, startar och inspirerar andra till att ha kurser och genomföra aktiviteter. Hon säger att hon inte genomför allting själv utan ser sin roll som att samordna de frivilligresurser som finns och puffa på så att det kommer igång verksamhet.

Mobilisering av resurser

Ros-Mari tycker att andan från framtidsverkstaden har spridit sig på Snickaren och tror att även de som inte var med i själva framtidsverkstaden har påverkats. ”Genom att framtidsverkstaden hade en sådan...alltså, förmåga att entusiasmera de andra, så har det smittat av sig och blivit som ringar på vattnet och vi har liksom fått en positiv anda.” Albertina tycker att det kommer många utifrån vid stora aktiviteter men att det främst är boende på Snickaren som deltar i de dagliga aktiviteterna. Katarina och Kajsa anser även de att det kommer väldigt många utifrån på de stora festerna men också att det medverkar en hel del utifrån även på studiecirkelna. Ros-Mari säger att det är många utifrån som har kommit

och erbjudit sig att tala om något ämne som de är duktiga på eller kanske har arbetat med tidigare. Katarina tror att ryktet kan ha fått äldre personer utifrån att hitta till Snickaren. Hon uppger vidare att de själva aktivt har försökt inspirera och uppmuntra andra att komma genom att informera om Snickarens verksamhet.

Albertina upplever att det har kommit till flera frivilligarbetare som håller på med olika saker efter verkstaden. Katarina tror att fler människor överlag har engagerat sig i Snickaren efter framtidsverkstaden. Hon menar att det kom igång saker och ting som gjorde att fler dök upp och blev intresserade och att det ena sedan har fött det andra. När det gäller studiecirkelarna berättar både Katarina och Kajsa att det är andra äldre personer som har kommit med förslag och önskemål om teman. Dessutom upplever Ros-Mari att äldre personer har börjat efterfråga fler förändringar. De ”pratar om hur man ska få till stånd förändringar som leder framåt så att man slipper sitta ensam i sina lägenheter. Det är ju meningen att vi ska få go gemenskap och lagom mycket aktiviteter.” Ros-Mari tycker att frivilligantalet indirekt har ökat genom framtidsverkstaden. Hon berättar att Eksjö är en relativt liten stad och att några som deltog i framtidsverkstaden, kanske i egenskap av att vara politiker eller medlem i en förening, idag också är frivilligarbetare. ”Genom framtidsverkstaden, mest genom framtidsverkstaden, så har vi fått några riktigt duktiga frivilligarbetare till att engagera och jobba mycket.” Även Kajsa belyser detta och berättar skrattande att socialnämndens före detta ordförande kokade kaffe under det öppna huset i egenskap av frivilligarbetare.

Analys

Vi kan se att framtidsverkstäders ideologiska grund har flera komponenter som överensstämmer med empowermentens ideologi. Empowerment handlar, som Askheim (2003) lyfter fram, om att människor ska ses som experter över sina egna liv och att de har en förmåga att handla och besluta därefter. Enligt Denvall och Salonen (2000) är framtidsverkstad som metod tänkt att stödja bland annat människor och grupper att mötas kring gemensamma angelägenheter. Istället för att passivt invänta framtiden skall deltagarna själva ta ansvar för frågor och förändringar som är viktiga för dem och på så vis även hindra att andra människor fattar beslut över huvudet på dem. Vi ser en likhet mellan de båda ideologierna i form av att de ser positivt på människor, vill ta tillvara på individers och grupperes resurser och förmågor samt önskar främja deras möjlighet till påverkan och eget beslutsfattande (se till exempel Denvall & Salonen 2000, Slettebø 2003).

I Eksjö användes framtidsverkstad som metod i syfte att skapa ett allaktivitetshus med god gemenskap, meningsfulla aktiviteter och ett utvecklat brukarinflytande. Som Ershammar och Wiksten (2003) redogör för har brukarmedverkan och brukarinflytande lyfts fram som en förutsättning för ett empowermentinriktat arbete. Våra intervjupersoner berättar att de i verkstaden hade en möjlighet att få säga vad de önskade och att de blev lyssnade till och fick respons. Trots deltagarnas skilda bakgrunder gavs alla en möjlighet att komma till tals och kunde delta på samma villkor. Tillsammans fann de saker de önskade förbättra för att utveckla Snickaren och därigenom förbättra livsvillkoren för äldre personer. Slettebø (2003) anser att brukarmedverkan handlar om mer än bara att få vara delaktig och fatta beslut. Han ser det som en demokratisk rättighet. Ershammar och Wiksten (2003) lyfter dock fram att det är ovanligt att brukare får delta i planerings- och genomförandeprojekt. I framtidsverkstaden på Snickaren fick brukare en möjlighet att vara med i ett projekt från början och ett av verkstadens syften var just att främja brukarinflytandet. Som Slettebø (2003) skriver innebär empowerment som mål att förbättra en individ eller grupps livssituation men även att öka makten så att brukare kan förebygga och hantera problem de ställs inför. Vi menar att framtidsverkstaden på detta vis indirekt uppmuntrade ett arbete som gynnar empowerment.

En viktig aspekt av empowerment på kollektiv nivå är delaktighet (Hyung Hur (2006). Almqvist och Granlund (2005) lyfter fram att för att känna sig delaktig behöver en person ha positiva erfarenheter av få vara en del av något, kunna agera i en given situation och även att situationen erbjuder aktiviteter och samspel med omgivningen. Deras tankar kring vad som leder till en känsla av delaktighet kan kopplas samman med våra intervjupersoners berättelser. Intervjupersonernas tankar kring sin delaktighet och möjlighet till att agera under framtidsverkstaden är genomgående positiv. Samtidigt har de även berättat att framtidsverkstaden erbjöd just aktiviteter och samarbete med andra, de fick vara en del av arbetet och de kunde säga sitt och agera. Våra intervjupersoner har även efter framtidsverkstaden varit delaktiga på olika sätt. Vi kan säga att graden av de äldre intervjupersonernas delaktighet efter framtidsverkstaden har att göra med personliga faktorer. Albertina berättar bland annat att hon har många fritidsintressen utanför Snickaren samt att hon inte alltid orkar lika mycket som förr. Albertina såväl som Kajsa och Katarina är delaktiga i den mån de vill, orkar och tycker att det är roligt.

Jungk och Müllert (1996) menar att det är en förväntan snarare än en regel att en framtidsverkstad leder till att en förändringsprocess startar. Utifrån våra intervjupersoners berättelser tycker vi oss kunna säga att en process har inletts efter verkstaden. Flera förändringar som önskades under framtidsverkstaden har genomförts som till exempel öppet hus, nya TV-möbler, promenadstig vid ån, fester och studiecirkel. Det är tydligt att flera aktiviteter har startats upp på Snickaren. Huruvida aktiviteterna upplevs som meningsfulla är inte helt lätt att utläsa. Våra intervjupersoners berättelser tyder dock på att äldre personer uppskattar många av de aktiviteter som finns på Snickaren. Albertina berättar att hennes söndagsläsning väcker glädje och spännande diskussioner. Vidare redogör Kajsa och Katarina för ett stort intresse för de studiecirkel de leder och att äldre personer själva kommer med idéer och önskemål på teman.

Enligt Slettebø (2003) innebär empowerment som metod att mobilisera resurser, skapa ett gott samarbete och främja brukarinflytande. Utifrån våra intervjupersoners berättelser torde vi kunna säga att framtidsverkstaden på Snickaren har lyckats med att mobilisera resurser och skapa ett fungerande samarbete i det fortsatta förändringsarbetet. Vad vi finner intressant är att resurser verkar ha framkommit även efter att verkstaden genomfördes. Intervjupersonerna nämner exempelvis att fler frivilligarbetare har tillkommit och att även fler människor överlag har intresserat sig för Snickarens aktiviteter. Ros-Mari lyfter fram att framtidsverkstaden verkar ha spridit ringar på vattnet och att även äldre personer som inte deltog i verkstaden nu har börjat efterfråga förändringar.

I intervjun med Katarina lyfter hon fram att framtidsverkstad är ett opassande namn i arbetet bland äldre personer då hon tror att många kan ha svårt att relatera till termen framtid. Istället anser Katarina att trivselverkstad eller idéverkstad skulle vara mer lämpliga namn. Vi menar att detta är en intressant såväl som viktig synpunkt. Som Denvall och Salonen (2000) poängterar bör en framtidsverkstad förankras på ett demokratiskt vis och gärna åstadkomma mångfald bland deltagarna. Enligt oss skulle det vara tråkigt och kanske även missgynnande om äldre personer inte vill delta i en framtidsverkstad på grund av osäkerhet kring vad den innebär. Katarinas åsikt kan därmed enligt oss vara något att ha i åtanke för dem som i framtiden önskar att arbeta med metoden bland äldre personer.

Framtidsverkstadens betydelse efter dess genomförande

Betydelse för intervjupersonerna

Albertina har svårt att svara på om framtidsverkstaden och det efterföljande arbetet har betytt något för henne personligen. Hon medger med ett skratt att hon är lite avig men samtidigt så är delaktigheten frivillig och Albertina har mycket annat som engagerar henne. Hon tycker dock att hon trivs väldigt bra på Snickaren och nog har kommit igång lite mer efter verkstaden.

Katarina känner sig väldigt glad över sitt deltagande i Snickarens verksamhet efter framtidsverkstaden då det ger henne så mycket tillbaka. Att ställa upp som frivilligresurs är något som Katarina tycker berikar både henne och de som deltar. I studiecirkelarna hon håller får de reda på massa nya saker genom att visdom och erfarenheter utbyts. Hon menar att frivilligarbete kan ses som ett ge och ta-förhållande. Hon betonar att det inte alls är vårdarbete hon utför utan hon ställer upp för och bemöter sina medmänniskor.

”Och vi möter dem mentalt, alltså som vem som helst som man kan prata med, alltså, för att, för att de blir gamla blir de ju inte mindre vetande, om de inte lider av en sjukdom så att säga, men jag menar andra människor har en otrolig källa att ösa ur.” (Katarina)

Katarina berättar att hon genom framtidsverkstaden och arbetet efteråt har lärt känna nya människor. Istället för att tillbringa mer tid i hemmet och sticka eller göra något annat i ensamhet så har hon nu fått ett stort umgänge med människor som har liknande intressen. Vidare säger Katarina att hon alltid har varit lite tokig och att hon har fått möjlighet att blomma ut genom framtidsverkstaden och det efterföljande förändringsarbetet.

Kajsa tror att hon nog har blivit lite piggare och gladare genom sitt deltagande i framtidsverkstaden och arbetet efteråt. Hon har märkt att om hon själv är glad så mår kroppen bättre. Dessutom har hon lärt sig att säga nej och engagera sig i den mån hon orkar. Kajsa lyfter fram att hon känner att hon har haft möjlighet att påverka genom framtidsverkstaden. Hon säger att ”sen var det ju det här då va att man ändå kan påverka, att vi fick göra det. Och vi kanske kunde och det kunde vi också sen.” Kajsa känner sig stolt över sitt deltagande:

”jag känner att jag betyder någonting. Och det är som jag säger, du behöver inte göra mycket heller. Ger du ett leende så kan du få tusen tillbaka! Alltså, det är det lilla då va... och det är inte jag som ska stå i centrum, utan de är de andra.” (Kajsa)

Ros-Mari tror att framtidsverkstaden ses som ett avslutat projekt av dem som inte längre är aktiva i Snickarens verksamhet. För henne själv har deltagandet i framtidsverkstaden dock inneburit att hon har börjat använda tankar från metoden i sitt dagliga arbete. Hon berättar att när hon ska jobba med större projekt har hon framtidsverkstadens upplägg i tankarna.

”Och då jobbar jag lite grann så som framtidsverkstaden, att man samlar mycket idéer, och sen ser man vad som är realistiskt och sen kontaktar man människor och...tillsammans bestämmer vad som är möjligt att genomföra.” (Ros-Mari)

Ros-Mari tycker att det är roligt men även givande att arbeta på det sättet.

”Det är ju viktigt att man liksom inte bara drar igång saker och ting för att det skulle vara min vilja eller för att jag tror att äldre människor vill ha detta. Utan det är ju viktigt att man verkligen funderar på, kommer det från alla som bor här, eller kommer det bara ifrån någon som är lite piggare. Så det gäller liksom att...vänta

in även de tysta individerna. Och sen då liksom driva på hårt så att man verkligen får de boendes önskemål igenom. Då gäller det liksom att vara driftig och att liksom hålla fast vid vad man tänker och sen jobba på...gärna då i framtidsverkstadens tankar. Så att man verkligen kommer någonstans.” (Ros-Mari)

Betydelse för Snickaren som allaktivitetshus och för äldre personer

Albertina tror att andra äldre personer eventuellt kan se större värde i förändringsarbetet och Snickaren som allaktivitetshus än hon själv. Albertina är av uppfattningen att de aktiviteter som sker på Snickaren kanske mer gagnar personer som har svårt att ta sig utanför Snickaren och som inte har så stort socialt nätverk. Själv sätter hon stort värde på att kunna gå ifrån Snickaren och träffa bekanta utanför. För dem som kanske inte går så bra och har svårt att röra sig utanför Snickaren tror hon att aktiviteterna innebär meningsfulla avbrott i vardagen. ”Snart sitter man i en rullstol, eller går dåligt, eller har rullator och inte kan gå ut, inte kan vara med, då är det ju fantastiskt att det finns inom väggarna!”

Katarina tror att det har betytt något för äldre personer som bor på Snickaren att få medverka i arbetet efter framtidsverkstaden. ”Jo, det tror jag att det betyder därför att de är inte vana, alltså äldre är inte vana, vid att få sin röst hörd. För de säger att det går så bra på mötena men sen blir det ingenting av.” Hon menar att nu kan de flesta se att saker de önskat konkret har genomförts. Katarina var tidigare aktiv i en förening och ser det som ett bra sätt att skapa sig ett socialt nätverk. Hon berättar att det i Eksjö kommun finns ett väldigt utbrett föreningsliv men att alla inte vill gå med i en förening. Katarina säger att på Snickaren krävs inget medlemskap utan alla är välkomna. Kajsa lyfter fram betydelsen av gemenskap: ”alltså, det här att komma med gemenskap...och här blir det ju alltså...det kan ju hända mycket saker i ett allaktivitetshus, men man kan få hitta något som intresserar mig och de som är där har samma intresse.”

Ros-Mari lyfter fram flera fördelar med det allaktivitetshus som hon tycker att Snickaren faktiskt har blivit. Genom att föreningar har möjlighet att nyttja Snickarens lokaler skapas en möjlighet till nya relationer mellan yngre och äldre pensionärer. Ros-Mari tycker sig även se att pensionärer har börjat gå hem till varandra och umgås privat vilket hon ser som en positiv förändring. För Ros-Mari innebär allaktivitetshus ett ständigt pågående utvecklingsarbete. Hon tycker att verksamheten är dynamisk och att det är pensionärernas behov och önskemål som styr. Detta innebär att ett allaktivitetshus kan innebära oerhört mycket och det finns en stor bredd på de aktiviteter som finns. Ros-Mari berättar att de helat tiden jobbar på att Snickaren ska utvecklas i den riktningen som de boende och de utanför önskar.

Ros-Mari tycker att det nu är mer liv på Snickaren. Det är alltid något på gång och det är en varm stämning och ett varmt klimat. Hon tror att brukarna känner att det är mer på gång. Dessutom har det skrivits flera positiva tidningsartiklar om verksamheten på Snickaren som Ros-Mari tror har främjat Snickarens rykte. Hon berättar att de även har varit på olika ställen och berättat om verkstaden. Ros-Mari uppger att även enskilda personer och människor från andra kommuner har ringt och undrat över hur arbetet med framtidsverkstaden och tiden efter har varit. Hon tycker att denna respons har haft stor betydelse för Snickaren. Överlag har Ros-Mari svårt att se några negativa aspekter av Snickaren som allaktivitetshus, hon ser främst fördelar. Hon poängterar: ”att få lite guldkant på tillvaron, att få göra något extra, det är så viktigt. Att få känna att det är roligt. Att man verkligen har roligt till sista dagen i ens liv.”

Ett empowermentinriktat förhållningssätt i praktiken?

Katarina tycker att hon i egenskap av att vara frivilligarbetare har haft möjligheter att vara med och påverka det som skett efter framtidsverkstaden. Å andra sidan menar hon att de som leder olika aktiviteter får sina uppslag från äldre personer om vad de ska göra. De går inte bara in och säger vad de skall göra. Katarina menar att hon istället försöker ta vara på de önskemål som kommer från andra och ger själv tips och idéer på sådant som skulle kunna vara intressant. Katarina anser att de frivilliga kan ses lite som en röst eller ett verktyg för de som inte har möjlighet att själva genomföra något.

”Det var väldigt viktigt att ta upp detta här nere så att inte alla tänker som så att det är de frivilliga som ska vara med att bestämma överallt. Det är inte så, utan de är bara ett verktyg i den mån de kan utträta era (äldre personers, vår anmärkning) önskemål. Det är stor skillnad och vara med att bestämma.” ”Men det är inte självändamål att jag ska vara med och bestämma. Självändamålet är, vad kan jag göra för mina medmänniskor på ett väldigt enkelt sätt, som de har glädje av.”
(Katarina)

Som frivilligresurs tycker också Kajsa att det är viktigt att låta äldre personerna stå i fokus. En fundering hon har är att de kanske bör lyssna mer till dem som är tysta. Det är viktigt att tänka på att alla inte har lika lätt för att prata men att de tysta ändå kanske har lika mycket att säga. ”Människan i fokus. För här är ju så många resurser att ta tillvara på egentligen. Och då är det bara detta lilla här. Om vi då ser till hela vårt avlånga land... Tänk!” Ros-Mari pratar även hon mycket om hur de kan ta tillvara de äldres resurser och samla in nya idéer. Hon ser en kärna som är frisk i varje människa:

”se till det friska och vad man kan göra istället för att se det man inte kan göra, så har man gått ganska långt. Och där så kan man då också få fram vad människorna känner och vill, det här innersta då. Och kunna hjälpa dem på ett annat sätt och kunna pusha på så att de kan hjälpa varandra.” (Ros-Mari)

Ros-Mari påpekar även att det gäller att ta tillvara på det som de äldre människorna har jobbat med i sitt yrkesliv. Till exempel så kom idén till ostfesten från en person som tidigare arbetat som mejerist och kunde mycket om ostar.

Kajsa berättar att det finns äldre personer med handikapp och sjukdomar men hon tror inte att det hjälper att tycka synd om någon.

”Nej, man ska aldrig tycka synd om någon. Det hjälper ingen. Utan se till det som man kan.” ”Varje gång vi gör något som den här personen själv kan då stjäla vi något. För så småningom kan han eller hon inte det heller.” (Kajsa)

Kajas inställning innebär enligt henne att hon talar direkt till den berörda och pratar inte över huvudet på någon. Kajsa berättar att de försöker se vad de äldre personerna själva vill och kan. I de cirklar de har försöker de frivilliga ta tillvara de äldres styrkor och kunskaper och de frågar andra om de tycker att saker verkar intressant innan de startar upp något.

Analys

Hyung Hur (2006) menar att det finns en individuell samt en kollektiv nivå av empowerment. Individuell empowerment handlar om hur människor ser på sig själva såväl som de resurser och kunskaper de faktiskt besitter. Hagquist och Starrin (1996) menar att makt, självbestämmande, kontroll och självtillit är några centrala komponenter av empowerment på individnivå. Vi kan finna aspekter av dessa komponenter i våra intervjupersoners berättelser men det är inte helt enkelt att uttyda. Albertina säger att hon nog har kommit igång lite mer

efter framtidsverkstaden men har svårt att se att verkstaden och tiden efteråt har betytt något för henne på ett mer personligt plan. Å andra sidan lyfter hon mer än en gång fram att deltagandet faktiskt är frivilligt, att hon har mycket annat att göra och att hon inte längre orkar lika mycket som förr. Utifrån Dominellis (1997) definition av makt som förmåga att handla i enlighet med sin egen önskan kan vi säga att Albertina verkar ha kontroll över sin situation. Hon bestämmer själv vad hon vill göra och medverka i. Samtidigt uppger hon att det finns resurser inom väggarna om hon känner att hon en dag vill nyttja dessa.

I Kajsas och Katarinas berättelser finner vi flera aspekter av empowerment på individnivå. Båda två har efter framtidsverkstaden kunnat utnyttja de resurser och kunskaper de har i de studiecirkeln de leder. De uppger båda att deras engagemang i Snickaren genom frivilligarbete ger dem glädje och berikar dem. Kajsa uppger att hon känner sig stolt över sitt deltagande och känner att hon betyder något. Katarina ser sitt frivilligarbete som meningsfullt och hennes ”tokighet” har fått blomstra. Kajsa och Katarina tycker båda att de har haft möjlighet att påverka i förändringsprocessen och vara med och bestämma gällande Snickarens verksamhet.

Vi finner det intressant att Ros-Maris deltagande i framtidsverkstaden har inneburit att hon anammat metodens tankar och numera använder dem i sitt arbete. Hon sätter inte sin egen vilja i första rummet utan låter äldre personers behov och önskemål stå i centrum. Ros-Mari försöker alltid samla in idéer från andra och inte ensam fatta beslut innan hon startar upp någonting. Detta är enligt oss gynnsamt då ett empowermentinriktat arbete, enligt Starrin och Jönsson (2000), bland annat handlar om att uppmuntra individer till självbestämmande, delaktighet och eget initiativ.

Empowerment på en kollektiv nivå syftar till att människor tillsammans lär sig av varandra och utvecklar förmågor för att kunna handla och tillägna sig makt för att åstadkomma sociala förändringar (Hyung Hur 2006). Gutiérrez (1990) såväl som Lymbery (2005) lyfter fram just att kollektiva handlingar är fördelaktiga för att åstadkomma förändringar och nå empowerment vilket vi är villiga att hålla med om. Våra intervjupersoner deltog i framtidsverkstaden och hade därigenom möjligheten att uttrycka behov och önskemål, få respons av andra och tillsammans påverka Snickaren till det bättre. Om vi utgår från den definition av makt som Jarhag (2001) refererar till anser vi att framtidsverkstaden på Snickaren har främjat ökad makt hos våra intervjupersoner.

Ros-Mari uppger att Snickaren har blivit uppmärksammat av tidningar likväl som av andra kommuner och enskilda individer. Vi tror liksom henne att detta är positivt för utvecklingen på Snickaren och att de som är aktiva och engagerar sig kan känna en stolhet över att de utför något betydelsefullt. Något vi finner intressant och upplyftande är att Kajsa och Katarina i sitt frivilligarbete har ett förhållningssätt som torde främja empowerment bland äldre personer. Även Ros-Mari som professionell har enligt oss ett empowermentinriktat förhållningssätt gentemot de äldre. På olika sätt skildrar de hur de i sitt bemötande och arbete bland de äldre fokuserar på resurser och styrkor hos äldre personer. De sätter äldre personers önskemål och behov i fokus och uppmuntrar delaktighet och aktivitet bland de äldre. Utifrån vad Kajsa, Katarina och Ros-Mari berättar kan vi se några av de faktorer som Anme (2000) menar borde öka empowerment bland äldre personer. Bland annat nämner Anme (2000) att service som är anpassad och flexibel samt främjar självständighet hos äldre personer, liksom verksamheten på Snickaren, torde intensifiera empowerment. Vidare lyfter Anme (2000) fram att empowerment kan stärkas genom att förebygga avtagande i äldre personers fysiska och psykiska hälsa. Flera aktiviteter på Snickaren, till exempel de studiecirkeln som Kajsa och Katarina leder, uppmuntrar äldre personer till att vara aktiva, diskutera, tänka och minnas

vilket enligt oss torde gynna deras hälsa och i förlängningen äldre personers förmåga att uppnå empowerment.

Vad hindrar respektive främjar en gynnsam utveckling?

Svårigheter

Albertina lyfter fram att hon inte alltid orkar med eller hinner göra det hon skulle vilja. Hon tror att en förklaring till att fler äldre personer inte har engagerat sig i Snickaren kan vara att det är jobbigt att ha det ansvaret. Hon tycker att det är roligt att delta och vara med men tror att det för många äldre personer kan vara jobbigt att själv hålla i en aktivitet eller ta på sig ansvar och organisera. Kajsa har liknande tankar och upplever att en del människor tror att de binder upp sig om de ställer upp för mycket. Hon menar att de kan ha svårt att se hur de skulle kunna engagera sig på sina egna villkor.

Vidare berättar Albertina att det nu finns en bra snickeriverkstad i källaren men att ingen går dit. Hennes förklaring är att när de väl kommer till Snickaren orkar de inte så mycket. Ros-Mari säger att hon upplever att det ibland kan vara svårt att få saker att fungera rent praktiskt. Hon upplever att det kom flera bra idéer från framtidsverkstaden men att det som emellanåt har varit svårt är att omvandla dessa till konkreta projekt som många personer är med på och få det att fungera i praktiken. I samband med detta nämner även Ros-Mari den snickeriverkstad som finns i Snickarens källare. Trots att de sedan framtidsverkstaden har ordnat hem virke, slipat upp verktygen och gått ut med ett nyhetsblad om att snickeriverkstaden kan användas, används den inte. Ros-Mari tror att äldre personer ibland behöver en extra knuff för att komma igång och säger att det ibland är det lite trögt i porten.

Katarina har en mycket positiv inställning och väljer att fokusera på möjligheter istället för hinder. Hon nämner dock att hälsan kan vara ett hinder i vägen för äldre personers medverkan och engagemang. Katarina upplever inte att många som rör sig på Snickaren är kritiska till den utveckling som pågår. Hon berättar att det är människor som inte själva kommer som uttrycker en viss skeptisk inställning. Katarina tror att det kan ha och göra med att de inte vet vad som sker på Snickaren och att ordet allaktivitetshus verkar klinga dåligt. Hon hoppas på att ryktet ska sprida sig om vad som händer på Snickaren och att det faktiskt är öppet för alla. Kajsa tror att många fortfarande ser Snickaren som ett serviceboende som det tidigare var. Detta kan betyda att äldre personer utanför inte tror att de får komma. Liksom Katarina tror Kajsa på att det kan hjälpa att hela tiden sprida information om Snickaren som allaktivitetshus. Ros-Mari säger att hon idag inte hör mycket negativt om Snickaren som allaktivitetshus men berättar att det under framtidsverkstaden och tiden närmast därefter riktades viss kritik om att det hela var slöseri med både tid och pengar. Även några boende riktade kritik mot att föreningar skulle komma in och som de trodde "ta över" lokalerna. Hon menar att denna attityd har förändrats och de flesta idag har en positiv inställning. Ros-Mari är medveten om att ett allaktivitetshus inte är något som byggs upp under kort tid utan tror att en förändring tar längre tid. Till skillnad från Katarina och Kajsa tror Ros-Mari att människor som bor i kommunen faktiskt ser annorlunda på Snickaren idag än tidigare och vet att de har olika typer av aktiviteter samt att alla är välkomna.

Kajsa berättar att intresset för att vara delaktig i förändringsarbetet hos en del tycks ha svalnat men tror att detta är relativt vanligt vid denna sorts arbeten. Ett hinder i förändringsprocessen tycker Kajsa är människor som har en övervägande negativ inställning.

"Alltså, hur ska vi kunna gå vidare, att man stannar där och så blir det när man kommer med nya saker, är positiv då, och så sitter det några och så säger de: Nej,

tror ni det går? Det har väl aldrig gått! Nej, det tror jag inte. Den attityden!”
”Alltså, nej, man måste ju kunna lämna. Det som har varit dåligt ska man liksom inte dra fram igen. Nu gäller det att gå vidare och hitta nya saker då va. Men ändå ta vara på det, se vad var det som var dåligt, vad kan jag göra bättre. Det är så man måste jobba ju!” (Kajsa)

Albertina var redan från början lite skeptisk till idén med ett allaktivitetshus. Den främsta anledningen är hon anser att verksamheten till stor del bygger på frivilligresurser. Hon ser det som ett sätt för kommunen att ersätta den gamla terapin med sådant som frivilliga personer genomför. Hon tror att det inte är så lätt att bara bygga på frivilliga. Albertina är medveten om att kommunen behöver spara in men hoppas att det inte blir på bekostnad av de frivilliga. Katarina är inne på samma tankespår och menar att kommunen aldrig får se de frivilliga som en ersättning för sådant kommunen bör stå för. Istället tycker hon att de frivilliga ska ses om en positiv resurs som verkar för de boende och för sina medmänniskor, inte för politikerna.

Majoriteten av intervjupersonerna lyfter fram att det är svårt att få männen att delta. Kajsa säger att hennes dröm är att få herrarna att delta. Då majoriteten av dem som rör sig på Snickaren är kvinnor kan männen bli bortglömda. Hon uppger att hon under ”Öppet hus” lyckades få dit två män som visade upp sina handarbeten. Kajsa tror att det finns fler män som till exempel sysslar med handarbete och hoppas på att fler herrar ska bli intresserade av att medverka.

Attityder – ett hinder?

Katarina beskriver att många äldre till en början var mycket avvaktande i förändringsarbetet och inte tog många egna initiativ. Katarina upplever en viss attitydförändring bland äldre personer sedan framtidsverkstaden genomfördes. Hon säger:

”de hade inte möjlighet att ta eget initiativ kan jag säga, utan de var vårdade till överkant alltså, det var någon annan som bestämde över dem om jag säger så. Men det är det inte nu, nu bestämmer de över sig själva, det gör de.” (Katarina)

Hon tycker att många har börjat visa mer av sig själva, sitt jag, vilket är mer än hon vågat hoppats på. Även om Katarina tycker sig se att äldre personer själva har ändrat inställning så menar hon att ett ”tycka synd om tänkande” gentemot äldre lever kvar. Hos personer utanför Snickaren har hon märkt av en syn på äldre som präglas av negativa aspekter så som att de är ensamma stackare som bara sitter i sina lägenheter. Även om fallet skulle kunna vara så tycker inte Katarina att lösningen är att tycka synd om någon. Istället försöker hon hjälpa till, uppmuntra och se till det positiva hos varje individ. Hon uppger dock en besvikelse över att en del personer tror att hon enbart ställer upp som frivillig för att hon tycker synd om andra äldre personer. Katarina menar att de inte heller kan förstå att hon själv får så mycket tillbaka.

Även Ros-Mari och Kajsa för resonemang som liknar Katarinas. Ros-Mari tror att en ”gammal” inställning hos äldre personer lever kvar och kan vara ett hinder för att få med fler äldre personer i aktiviteterna. Hon har märkt en tendens hos många äldre personer att vara nöjda med det som ges och inte ställa krav och begära. Därför tror hon att en del äldre personer inte säger vad de önskar då de inte vill vara till besvär. Kajsa tror att vi befinner oss i en brytningstid mellan den äldre generationen och 40-talisterna. Hon tror inte att äldre personer tidigare fick lov att göra så mycket.

”Så det har varit lite svårt va...och just detta som jag säger, man har givit dem så mycket, man inte har frågat vad de vill utan det är vi som har sagt att det här och det här, som har skämt bort dem. Istället för att ta tillvara på det de kan. För det

lärde jag mig inom äldreomsorgen. Jag lärde mig det att en som sitter i rullstol, som kanske är halvsidesförlamad, kan ju vara med med den friska delen. Det friska...det är ju det friska man ska titta på.” (Kajsa)

Möjligheter

Katarina tycker: ”att de som har engagerat sig, de är helt likställda, för man engagerar sig i olika saker. Jag engagerar mig i en sak och någon annan i en annan sak. Alla har lika stor betydelse och alla är lika entusiastiska.” Kajsa anser att hon själv, Katarina och några till av de frivilliga som har engagerat sig mycket i Snickarens verksamhet kan ses som eldsjäl.

”Det är ju det här vi vill! Alltså man vill ställa upp, man vill ge något till andra av sig själv. Då tycker jag...man är en eldsjäl. Och inte bara tittar; vad vill jag? Utan det handlar om vad vill de? Och vad kan jag göra? Och så tycker jag att man är en eldsjäl när man ställer upp.” (Kajsa)

Albertina ser samordnaren som en viktig förutsättning för utvecklingen på Snickaren. Hon tycker att Ros-Mari fungerar som spindeln i nätet, organiserar och håller ihop alltihop. ”Det heter ju samordnare och det är ju absolut vad det är...så utan vår samordnare så tror jag inte att det skulle bli någonting.” Även Katarina ser ett stort värde i samordnaren och det arbete hon utför. Hon menar att det skulle ha varit svårt för alla de frivilliga att själva försöka organisera allting och tycker att Ros-Mari behövs för att hålla ihop verksamheten och samla upp idéer. Kajsa tycker att samordnaren i allra högsta grad uppfattas som en eldsjäl som verkligen brinner för det hon gör och är otrolig på att hitta på saker.

Något som Katarina lyfter fram är vikten av stöd från politiska nivån.

”Det hade nog aldrig blivit vad detta har blivit om inte socialnämndens ordförande Kjell Axén hade varit så engagerad och verkligen sett till att önskemålen som kom fram, de blev verkställda.” ”Han kom, vi hade flera möten då vi delade upp oss i grupper och varje gång vi återinträdde alltså, så kom han och sa vad som var åtgärdat. Vilket var väldigt positivt alltså och då blev det någonting av det. Då blev det inte att de andra sa: Jaha, här sitter vi och beslutar någonting, det blir ju inte någonting av det!” (Katarina)

Katarina menar vidare att det är vissa saker som kommunen behöver göra, som de frivilliga inte själva kan göra. Hon nämner att kommunen exempelvis har hjälpt till med att ordna promenadvägen längs med ån utanför Snickaren. Katarina anser att det är viktigt att det nu finns mer kontakt med förvaltningen då samarbete är en viktig del. Samtidigt menar hon att det är en fördel att verkstaden bygger på frivillighet och enligt henne ligger lite utanför byråkratin. På så vis blir det mer lättarbetat och inte så tungrott.

Att det finns politiker som är intresserade och visar intresse tycker Kajsa är roligt. Hon menar dock att alla inte är intresserade men säger att de har lärt sig vilka de ska vända sig till för att försöka få pengar till projekt de vill genomföra. ”Men det finns en del och då vet man ju vem man ska gå till. Och inte tystna, nej tjat, tjat, tjat. För ibland kan de lägga saker åt sidan. Ha, det då va! Det är ju så.” ”Men vi ger oss inte här! Nej!” Ros-Mari berättar att hon tycker att det faktiskt har fungerat bra när det gäller att få pengar till att genomföra flera av de saker som initierades genom framtidsverkstaden. Det har funnits pengar till exempelvis gångstigen vid ån och nya möbler till TV-rummet. Ros-Mari betonar även vikten av Snickarens lokaler för en fungerande verksamhet. Hon berättar att den sociala sektorn betalar hyran för gemensamhetslokalerna och tycker att det är väldigt generöst av kommunen att låna ut

lokalerna. Att även pensionärsorganisationer och andra föreningar får låna lokalerna gratis anser Ros-Mari gynnar verksamheten på Snickaren.

Tankar kring framtiden

Inför framtiden misstänker Albertina att kommunen kan komma att spara in på tjänster och är orolig för vad som skulle hända om samordnaren försvann. Om det skulle komma på tal att ta bort samordnaren uppger Albertina att de kommer att sätta sig emot detta i den mån de kan.

Ros-Mari tror och hoppas på att det i framtiden kanske kommer att flytta in yngre pensionärer på Snickaren. Då hon arbetar utifrån äldre personers behov och önskemål tror hon att det är mycket möjligt att hennes arbetsuppgifter kan komma att ändras i framtiden. Om yngre pensionärer flyttar till Snickaren har hon även en förhoppning om att de som är lite piggare kan hjälpa dem som har det mer svårt. Vidare hoppas hon på att det kommer att bli ännu fler aktiviteter på Snickaren och att de har möjlighet att genomföra fler uteaktiviteter.

Den trivsel som Katarina tycker ha skapats efter framtidsverkstaden tror hon kommer att leva vidare på Snickaren. Hon hoppas på att fler kommer att komma som nu kanske sitter ensamma hemma och inte får ta del av gemenskapen och delaktigheten. Katarina säger att hon i framtiden själv skulle kunna tänka sig att flytta till Snickaren då hon trivs mycket bra.

Kajsa är hittills nöjd med utvecklingen på Snickaren och säger att de nu får se över vad de kan arbeta vidare med. Bland annat nämner Kajsa att det finns önskemål om en stor altan där alla ska kunna vara och att det även kunde behövas nya möbler till entrén. ”Så det...allt är inte klart! Det finns många bitar. Man får ta en sak i sänder.” Hon ser positivt på framtiden och hoppas på att hon själv ska ha ork att fortsätta då hon tycker att hon har mycket att tillföra. Hon uttrycker även en förhoppning om att fler skall vilja komma till Snickaren. En förhoppning hon har är att människor inte skall se frivilligarbete som att binda upp sig utan som något roligt. Dessutom hoppas Kajsa på att attityden och bemötandet gentemot äldre personer ska komma att förändras. En önskan är ett allmänt synsätt som tar till vara på äldre personers resurser och att alla talar med och till dem, inte över och förbi. ”Så hoppas man, till dem som kommer efter mig då, så frön. Det är det vi måste göra. Sen, vissa gror fort och andra kommer sakta... så ser jag på det.”

Analys

I våra intervjupersoners berättelser om framtidsverkstaden och tiden efteråt har vi funnit svårigheter och hinder i förändringsprocessen såväl som möjligheter till en gynnsam utveckling. Några av de förhållanden våra intervjupersoner lyfter fram anser vi kan hindra såväl som möjliggöra empowerment. Några av våra intervjupersoner ser i vissa fall hälsan som ett hinder mot delaktighet och ansvarstagande. Som Anme (2000) påpekar kan försämrade hälsa påverka äldre personers förmågor att uppnå empowerment negativt. Vi har i det föregående analysavsnittet skrivit att flera aktiviteter på Snickaren kan verka förebyggande gällande avtagande i fysisk och psykisk hälsa. Dock vill vi här framhålla det Laverack (2005) skriver. Han menar att individer skall uppmuntras till eget ansvar och kontroll över sitt liv. Samtidigt måste lagstiftning och omsorg garantera välbefinnande även bland dem som inte har förmåga eller inte vill ta eget ansvar. Detta tycker vi är mycket viktigt att ha i åtanke. Empowerment får enligt oss aldrig innebära att de som inte kan eller vill ta ansvar lämnas att klara sig själva. Oavsett vad det är som hindrar en individs möjlighet till att själv vara aktiv och ansvarstagande anser vi att samhällets insatser måste garantera välmående och en god livssituation. Vidare ser vi det som en självklarhet att professionella skall sträva efter att stödja och stärka individer och uppmuntra dem till att ta ansvar i den mån de kan. Samtidigt

håller vi med Rønning (2007) om att empowermentinriktat arbete inte enbart bör ske på individnivå utan måste parallellt ske på samhällslevelle. Som Starrin och Jönsson (2000) nämner är det viktigt att professionella i sitt arbete försöker undanröja de externa hinder som eventuellt omöjliggör för en person att delta fullt ut i samhällslivet.

Vad som verkar ha fungerat som en bromskloss i förändringsarbetet och som enligt oss även verkar som ett hinder mot empowerment i praktiken är attityder i form av negativa inställningar och "gamla" förhållningssätt. Ros-Mari lyfter fram att många bra idéer kommer fram men att det ibland är svårt att få med sig andra och få det att fungera i praktiken. Hon nämner att äldre personer ibland behöver pushas på för att komma igång. Kajsa lyfter fram att personer ibland har haft en negativ inställning, de har inte kunnat se hur saker och ting skulle kunna förändras till det bättre då det inte har gått att förändra tidigare. En syn på Snickaren som ett serviceboende tros även leva kvar och tycks skapa osäkerhet kring om alla är välkomna. Som vi ser det tycks ett av de mest framträdande hindren mot empowerment i praktiken vara äldre personers ovana att själva bestämma och ställa krav. De tycks vara nöjda med vad som ges och vill inte vara till besvär. Katarina, Ros-Mari och Kajsa berättar alla tre om att det inte har varit helt lätt att uppmuntra äldre personer till delaktighet, engagemang och aktivitet. Phillips, Ray och Marshall (2006) lyfter fram att ageism sätter hinder mot att främja empowerment i praktiken inom socialt arbete bland äldre. Andersson och Minell (2002) förklarar att ålderism, begreppets svenska översättning, innebär att äldre ses som en grupp med samma önsningar, förutsättningar och intressen. Phillips, Ray och Marshall (2006) menar att det har funnits en tendens till att se alla äldre personer i behov av "tender loving care" och därigenom inte uppmärksammat dem som aktiva människor och inte tagit tillvara deras resurser. Vi kan utifrån våra intervjupersoners berättelser inte dra några långtgående slutsatser om hur äldre personer tidigare har bemötts och hur de bemöts inom socialt arbete och omsorg. Vi frågar oss dock om det inte har funnits och kanske fortfarande finns ett paternalistiskt förhållningssätt gentemot äldre personer. Det Kajsa, Katarina och Ros-Mari säger tyder på att tidigare begränsningar i äldre personers beslutsfattande och handlande i viss grad lever kvar i äldre personers förhållningssätt men att det förhoppningsvis är på väg att förändras.

Vi har inte bara funnit hinder i utvecklingen och svårigheter i förändringsarbetet utan även faktorer som vi anser kan främja utvecklingen på Snickaren och empowerment i praktiken. Denvall och Salonen (2000) skriver att framtidsverkstäder ger goda möjligheter till att finna eldsjälar som vill och kan ta på sig stort ansvar och kan komma att bli betydelsefulla i att gynna ett fortsatt förändringsarbete. Även om vi håller med Katarina i att alla som har engagerat sig i Snickaren och är aktiva i verksamheten har en stor betydelse anser vi att eldsjälar verkligen har gagnat förändringsarbetet. Samordnaren Ros-Mari likväl som Kajsa, Katarina och säkerligen fler frivilligarbetare som brinner för vad de gör anser vi håller en process vid liv och för den framåt. De har tagit sig an ett stort ansvar men försöker inspirera andra samt finna och mobilisera ytterligare resurser. Att Kajsa, Katarina och Ros-Mari enligt oss har ett empowermentinriktat förhållningssätt gentemot äldre personer ser vi som en betydelsefull faktor i utvecklingen. Att samordnaren Ros-Mari och frivilligresurser enligt oss innehar en stor betydelse i Snickarens verksamhet och utveckling får oss att tänka på hur de skulle vara om de på grund av olika anledningar inte längre skulle vara verksamma på Snickaren. Både Albertina och Katarina betonar vikten av att se frivilliga som en positiv resurs och inte som en ersättning för den service som kommunen har skyldighet att stå för. Albertina uttrycker även oro över vad som skulle hända om Ros-Maris tjänst drogs in och hon inte längre kan organisera och hålla ihop verksamheten. Att Eksjö kommuns sociala sektor har valt att fortsätta hyra gemensamhetslokalerna på Snickaren och att de finansierar

samordnarens tjänst anser vi har varit och är viktiga faktorer i förändringsarbetet. Vi kan i likhet med våra intervjupersoner känna en viss tveksamhet över hur framtiden skulle se ut om dessa förutsättningar drogs in.

Ytterligare en förutsättning i förändringsarbetet har varit stöd från den politiska nivån men också, som Kajsa redogör för, att de själva har lärt sig hur de kan gå tillväga för att tillägna sig externa resurser och driva igenom projekt. Jungk och Müllert (1996) menar att deltagare i en framtidsverkstad har en möjlighet att lära sig om beslutsfattande samt hur lagstiftning fungerar i praktiken. Att det finns politiker som visar intresse och att de på Snickaren har fått pengar till att genomföra flera av de projekt som initierades under framtidsverkstaden har enligt Katarina fått dem att känna att det faktiskt blev något av det som de beslutade. Detta anser vi vara viktigt utifrån aspekter av empowerment. Som Askheim (2003) menar tycks de flesta vara överens om att empowerment handlar om överföring av makt. Som Slettebø (2003) poängterar är det inte helt enkelt att urskilja vem som ger makt och vem som tar den. Utifrån vad våra intervjupersoner berättar tycker vi oss se att de aktiva på Snickaren dels har fått möjlighet till att ha inflytande över hur kommunens resurser fördelas men även själva funnit vägar genom vilka de kunnat tillgodose äldre personers önskemål och behov.

Vi avrundade våra intervjuer genom att låta våra intervjupersoner skilda de tankar de har kring framtiden. Själva skulle vi vilja avrunda vårt sista analysavsnitt med att lyfta fram en aspekt av empowerment som process. Utifrån våra intervjupersoners berättelser har vi funnit aspekter av makt, kontroll, delaktighet och samarbete. Vi har sett att resurser har mobiliserats och att ett empowermentinriktat förhållningssätt finns i praktiken. Vidare har vi funnit faktorer som tycks hindra respektive främja empowerment. Vi anser att en empowermentprocess fortgår men hur lång processen är gången och hur den kommer att utvecklas vågar vi oss inte på att besvara.

Diskussion

I denna uppsats har vi varit intresserade av att se hur framtidsverkstaden på Snickaren i Eksjö genomfördes. Vårt syfte har varit att undersöka vilka erfarenheter och upplevelser våra intervjupersoner har av framtidsverkstaden och tiden därefter samt undersöka vilken betydelse framtidsverkstaden och tiden därefter har haft för dem och för Snickaren som allaktivitetshus. Vidare har syftet varit att undersöka vilka aspekter av empowerment vi har kunnat finna och se vad som tycks hindra respektive främja empowerment i praktiken.

Genom våra intervjuer har vi fått reda på att våra intervjupersoner överlag har positiva erfarenheter och upplevelser av framtidsverkstaden på Snickaren. Under verkstaden fick alla en möjlighet att komma till tals och påverka. Vi har kunnat se att flera av de förändringar som initierades under framtidsverkstaden har förverkligats. Bland annat har trädgården gjorts i ordning, de har fått en gångstig längs ån, TV-rummet har fått nya möbler och tre-kaffet har börjat serveras igen. Utöver detta har flera aktiviteter startats upp. De har haft "Må-bra-dagar" samt "Öppet hus" och kontinuerligt hålls ett flertal fester och studiecirklar. Vi torde kunna säga att en förändringsprocess har satts igång efter framtidsverkstaden och att framtidsverkstaden har lyckats väl med att uppnå syftena om meningsfulla aktiviteter och en god gemenskap. För Ros-Mari har framtidsverkstaden betytt att hon använder tankar från metoden i sitt arbete och vi har funnit att våra andra intervjupersoner i varierande grad är delaktiga i Snickarens verksamhet efter verkstaden.

Utifrån våra intervjupersoners berättelser har det varit möjligt för oss att urskilja flera aspekter av empowerment på individuell såväl som kollektiv nivå. Individuella komponenter av empowerment har inte varit helt lätta att uttyda. Vi har dock funnit att våra intervjupersoner genom framtidsverkstaden verkar ha tillägnat sig en viss grad av makt, självbestämmande, kontroll och självtillit. De verkar även ha funnit vägar genom vilka de har kunnat utnyttja sina resurser och förmågor. Aspekter av individuell empowerment bör dock ses med viss försiktighet. Som Gutiérrez (1990) lyfter fram kan empowerment ses som en fortgående process på olika nivåer genom vilken individer utvecklar makt och samarbetsförmåga för att kunna genomföra förändringar. Även om vi anser oss ha funnit aspekter av empowerment på individnivå hos våra intervjupersoner kan vi inte säkerställa att det är framtidsverkstaden som åstadkommit dessa effekter. Vi har inte träffat intervjupersonerna tidigare och kan därmed inte göra någon jämförande analys kring om graden av makt, kontroll, självtillit och självbestämmande verkligen har förändrats. Vad vi tycker oss kunna säga är att framtidsverkstaden har skapat ett klimat som torde påverka utvecklingen av individuell empowerment i en positiv riktning.

Framtidverkstaden på Snickaren önskade främja brukarinflytande och gav brukare möjligheten att få vara med och starta upp ett projekt och påverka redan från början. En betydelsefull komponent av empowerment på kollektiv nivå är delaktighet. Vi har förstått att det inte är en självklarhet att brukare ges möjligheten att delta i förändringsarbeten. Själva kan vi se fördelar med att brukare görs delaktiga i förändringar liksom på Snickaren. Genom framtidsverkstaden på Snickaren har brukarnas behov och önskemål fått komma fram. I det förändringsarbete som efter verkstaden har fortgått kan vi se att många av dessa har tillgodosetts. Vad som är intressant är att det inte alltid har handlat om omfattande förändringar som krävt tid och pengar. En mycket betydelsefull förändring för många äldre personer på Snickaren har till exempel varit att tre-kaffet börjat serveras igen. Vi frågar oss om personer ovanifrån hade insett vilken betydelse tre-kaffet kan ha för äldre personer om de inte själva hade fått lyfta fram det. Kanske hade problemet inte ens uppmärksamats? Vår egen uppfattning är att brukarna själva bör få vara med och definiera sina problem och behov och vi ser därför i likhet med Slettebø (2003) brukarmedverkan som en förutsättning i empowermentinriktat arbete som strävar efter att förbättra människors livsvillkor.

Empowerment som metod innebär att synliggöra och mobilisera resurser samt att främja brukarinflytande och ett fungerande samarbete. Vårt resultat tyder på att framtidsverkstaden i Snickaren har haft samma effekt. Vi har kunnat se tydliga likheter mellan empowerments och framtidsverkstäders ideologier vilket vi tror kan förklara varför framtidsverkstaden på Snickaren har främjat empowerment. Att framtidsverkstaden har tagit tillvara på människors erfarenheter och förmågor är en av de tydliga aspekterna av empowerment vi har kunnat se. Vad vi finner intressant i vårt resultat är att ytterligare resurser tycks ha mobiliserats även efter framtidsverkstaden. Fler frivilligresurser har tillkommit, eldsjälarna har lockats fram och människor har visat intresse i Snickarens aktiviteter på olika sätt. Dessutom har äldre personer börjat efterfråga förändringar och komma med önskemål och idéer. Något som vi anser kan främja empowerment bland de äldre personer som rör sig på Snickaren är det förhållningssätt som samordnaren likväl som Kajsa och Katarina uppvisar. De fokuserar på de resurser och styrkor som äldre personer innehar samt att de sätter deras önskemål och behov i fokus. Vidare försöker de uppmuntra till delaktighet och aktivitet vilket i första hand torde främja empowerment bland äldre personer på kollektiv nivå.

Något vi finner har varit centralt i Snickarens utveckling är stödet från den politiska nivån även efter verkstaden när förändringar skulle förankras i verkligheten. Skulle inte kommunen

ha fördelat ekonomiska resurser så att konkreta förändringar hade kunnat genomföras undrar vi hur Snickaren skulle se ut idag. Vi tror att det snarare skulle ha verkat negativt att först låta brukare medverka i framtidsverkstaden men att det sedan inte skett något. Detta skulle kunna skett om Eksjö kommuns sociala sektor inte varit villiga att dela med sig en del av kontrollen och låta brukare påverka. Nu kan vi istället se att samarbetet mellan brukare och politiker verkar ha fallit relativt väl ut i förändringsarbetet. Detta kan enligt oss bero på att framtidsverkstaden samlade politiker och brukare under samma tak och leddes av två utomstående forskare. Genom utbyte av tankar, erfarenheter och kunskaper torde en mer ömsesidig förståelse för varandras situation ha växt fram och underlättat ett fortsatt samarbete mellan brukare och politiker.

Vi har nämnt att ett hinder mot empowerment bland äldre personer kan vara sviktande hälsa. Samtidigt har vi konstaterat att flera av de aktiviteter som finns på Snickaren torde verka förebyggande gällande äldre personers fysiska och psykiska hälsa. Den mest markanta bromsklossen mot att främja empowerment bland äldre verkar enligt oss vara negativa attityder. Eller kanske snarare, som Kam (1996) samt Phillips, Ray och Marshall (2006) beskriver, att vissa attityder gentemot äldre personer försvårar arbete som uppmuntrar äldre personer till självbestämmande, aktivitet och kontroll. Innan vi skrev denna uppsats hade vi aldrig kommit i kontakt med fenomenet ålderism. Utifrån vad vi har redogjort för i vår bakgrund tycks dock ålderism vara något som förekommer i samhället i stort. Säkerligen kan den demografiska utvecklingen ytterligare förstärka att äldre personer som grupp uppfattas som ett problem. Den demografiska utvecklingen tillsammans med äldreomsorgens utveckling kräver dock att samhället tar tillvara de resurser som äldre personer själva skapar och besitter för att samhället skall klara av att möta äldres vård- och omsorgsbehov. Vi tycker att framtidsverkstaden på Snickaren visar på möjligheter kring hur äldre personer själva kan göras delaktiga i förhållanden som de berörs av vara med och påverka utvecklingen. Vi ser det som en viktig uppgift för socialarbetare att ta tillvara på äldre personers resurser men samtidigt verka på en strukturell nivå för att motverka att ålderism och andra externa faktorer sätter hinder för empowerment i praktiken.

Metoddiskussion

Uppsatsen utformning är enligt oss beroende av vilka personer som intervjuas. Vi hade en önskan om att intervjua samordnaren och tre av de äldre personerna som deltog i framtidsverkstaden. För oss var det viktigt att våra intervjupersoner deltog av intresse och egen vilja. Andra förutsättningar var även att de skulle ha tid och ork att medverka. För att finna lämpliga intervjupersoner fick vi hjälp av samordnaren på Snickaren. Hon gav oss namn på tre personer som hon trodde skulle vilja dela med sig av sina erfarenheter och upplevelser och genom att tala med dem initierade hon en första kontakt. Vi är medvetna om att den hjälp vi fick av samordnaren har påverkat hur vårt urval slutligen blev. För oss kändes det dock bra ur etiska aspekter då vi inte ville tränga oss på. Att samordnaren som har en relation till personerna först undersökte om det fanns ett intresse för medverkan kändes mer naturligt för oss.

Vi tycker att det har varit intressant att genomföra en kvalitativ intervjustudie då ingen av oss tidigare hade erfarenheter av detta. I efterhand känner vi att vi valde en metod som på ett bra sätt fångade upp uppsatsen syfte. Att vi använde intervjuguider med teman och öppna frågor underlättade för oss och innebar en trygghet under intervjuerna. Om vi skall vara självkritiska har vi i efterhand insett att vi emellanåt skulle kunna ha "styrkt upp" intervjuerna bättre och bättre hållit oss till temana. I efterhand har vi förstått av vi ibland fastnade i intervjupersonernas berättelser och hade svårt att avbryta. Det var delvis detta som ledde till

att vi fick ett omfattande empiriskt material som har varit tidskrävande att transkribera och analysera. Samtidigt var vår förhoppning att få ta del av intervjupersonernas erfarenheter och upplevelser vilket vi anser att vi har fått.

Enligt oss har det varit rimligt att genomföra fyra intervjuer med tanke uppsatsens omfattning och på den tid vi har haft till förfogande. Vi har efter våra intervjupersoners godkännande bandat intervjuerna och vi har inte märkt att detta påverkat våra intervjupersoner. För oss själva har det varit en fördel att spela in intervjuerna. Under intervjuerna har vi då kunnat ge intervjupersonerna mer uppmärksamhet. Genom att sedan skriva ut intervjuerna ordagrant har vi försäkrat oss om att vi fått med vad våra intervjupersoner har sagt. Att vi har varit två personer i mötet med en intervjuperson verkar enligt oss inte ha påverkat intervjun negativt. För att undvika att intervjupersonen skulle känna sig i underläge turades vi om att leda intervjuerna.

Något som vi tycker är värt att nämna är det faktum av vi genomförde denna intervjustudie två år efter att framtidsverkstaden på Snickaren genomfördes. Vad som kan vara problematiskt med att fråga personer om vad som har hänt tidigare är att minnen kan förvanskas och försvinna. Vi har förlitat oss på det våra intervjupersoner berättat men vi vill framhålla att vi är medvetna om minnesaspekten.

Vår uppsats har till viss del även fått en annan vinkling än vad vi till en början förväntade oss. Det framkom under intervjuerna att Kajsa såväl som Katarina är aktiva i Snickarens verksamhet som frivilligresurser. Detta var något som vi i förväg inte visste om. Genom deras berättelser tycker vi oss ha fått ytterligare ett slags perspektiv i vår uppsats, i form av ett ”frivilligarbetsperspektiv”. För oss har detta varit berikande men det har även fått oss att reflektera över våra teoretiska utgångspunkter. Det har varit mycket intressant att fördjupa oss i teorier kring empowerment. För att vårt empiriska material skulle komma till sin fulla rätt hade det kanske varit fruktbart att knyta vårt empiriska material till ytterligare teorier som exempelvis teorier kring vikten av frivilligarbete inom offentliga organisationer, sociala nätverksteorier eller ett salutogent perspektiv. Tyvärr har tid såväl som utrymme satt hinder för denna möjlighet.

Referenser

Litteratur

- Adams, Robert (2003) *Social work and empowerment*. Hampshire: Palgrave MacMillan.
- Anne, Tokie (2000) »Retaining and expanding empowerment in the transition from a family to a community-oriented support system: Japan in the 21st century« i Leonard F. Heumann; Mary E. McCall & Duncan P. Boldy (red.) *Empowering frail elderly people: Opportunities and impediments in housing, health and support service delivery*, s. 65-80. Westport: Greenwood Publishing Group, Incorporated.
- Askheim, Ole Petter & Starrin, Bengt (2007) »Empowerment – ett modeord« i Ole Petter Askheim & Bengt Starrin (red.) *Empowerment: I teori och praktik*, s. 9-17. Malmö: Gleerups Utbildning AB.
- Bengtsson, Staffan (2005) *Trygg äldreomsorg: Om respektfulla möten i det dagliga arbetet*. Stockholm: Förlagshuset Gothia AB.
- Cullberg, Johan (2003) *Kris och utveckling*. Stockholm: Natur och kultur.
- Denvall, Verner & Salonen, Tapio (2000) *Att bryta vanans makt: Framtidsverkstäder och det nya Sverige*. Lund: Studentlitteratur.
- Dethier, Jean-Jacques; Rogers, F. Halsey & Stern, Nicholas (2005) *Growth and empowerment: Making development happen*. Cambridge, Mass: MIT Press.
- Dominelli, Lena (1997) *Sociology for social work*. Basingstoke: MacMillan.
- Eriksson, Bengt Erik & Månsson, Per (1991) *Den goda tanken: Om etik och moral i forskning med människor*. Stockholm: Allmänna Förlaget.
- Hartman, Sven (2003) *Skrivhandledning för examensarbeten och rapporter*. Stockholm: Natur och Kultur.
- Jarhag, Sven (2001) *Planering eller frigörelse? En studie om bemyndigande*. Lund: Socialhögskolan, Lunds universitet.
- Jungk, Robert & Müllert, Norbert (1981) *Håndbog i fremtidsvaerksteder*. Köpenhamn: Politisk revy.
- Jungk, Robert & Müllert, Norbert (1996) *Future workshops: How to create desirable futures*. London: Institute for Social Inventions.
- Jönson, Håkan (2002) *Ålderdom som samhällsproblem*. Lund: Studentlitteratur.
- Kvale, Steinar (1997) *Den kvalitativa forskningsintervjun*. Lund: Studentlitteratur.
- Laverack, Glenn (2005) *Public health: Power, empowerment and professional practice*. Hampshire: Palgrave MacMillan.

- Lymbery, Mark (2005) *Social work with older people: Context, policy and practice*. London: SAGE publications.
- Magnusson, Nils (1998) *Asta och hennes rättigheter: Äldres och dementas rättigheter. Vårdgivarnas och personalens skyldigheter*. Stockholm: Liber AB.
- Payne, Malcom (2005) *Modern social work theory*. Hampshire: Palgrave MacMillan.
- Payne, Malcolm (2006) *What is professional social work?* Bristol: The Policy Press.
- Phillips, Judith; Ray, Mo & Marshall, Mary (2006) *Social work with older people*. Hampshire: Palgrave MacMillan.
- Rønning, Rolf (2007) »Brukarmedverkan och empowerment – gammalt vin i nya flaskor?« i Ole Petter Askheim & Bengt Starrin (red.) *Empowerment: I teori och praktik*, s. 33-47. Malmö: Gleerups Utbildning AB.
- Salonen, Tapio (1998) »Klient«, i Verner Denvall & Tord Jacobsson (red.) *Vardagsbegrepp i socialt arbete*, s. 44-55. Stockholm: Norstedts Juridik AB.
- Socialstyrelsen (2002) *Nationell handlingsplan för äldrepolitiken: Slutrapport 2002*. Stockholm: Socialstyrelsen.
- Socialstyrelsen (2003) *Brukarmedverkan i socialtjänstens kunskapsutveckling*. Stockholm: Socialstyrelsen.
- Socialstyrelsen (2007) *Socialt arbete bland äldre: Forskning, utbildning, praktik – en pilotstudie*. Stockholm: Socialstyrelsen.
- Starrin, Bengt (1997) »Empowerment som tankemodell« i Erik Forsberg & Bengt Starrin (red.) *Frigörande kraft: Empowerment som modell i skola, omsorg och arbetsliv*, s. 9-32. Göteborg: Förlagshuset Gothia AB.
- Starrin, Bengt & Jönsson, R. Leif (2000) »Socialtjänsten och klienterna« i Anna Meeuwisse; Sune Sunesson & Hans Swärd (red.) *Socialt arbete: En grundbok*, s. 201-216. Stockholm: Natur och Kultur.
- Statistiska centralbyrån (1999) *Från folkbrist till en åldrande befolkning: glimtar ur en unik befolkningsstatistik under 250 år. Fakta inför 2000-talet*. Halmstad: Bulls Tryckeri.
- Stensmo, Christer (1991) *Socialpedagogik*. Lund: Studentlitteratur.
- Szebehely, Marta & Eliasson-Lappalainen, Rosmari (2003) »Introduktion« i Marta Szebehely (red.) *Hemhjälp i Norden – illustrationer och reflektioner*, s. 9-21. Lund: Studentlitteratur.
- Szebehely, Marta (2005) »Äldreomsorger i Norden – verksamhet, forskning och statistik« i

Marta Szebehely (red.) *Äldreomsorgsforskningen i Norden: En kunskapsöversikt*, s. 21-51. Köpenhamn: Nordiska ministerrådet.

Trydegård, Gun-Britt (2005) »Äldreomsorgspersonalens arbetsvillkor i Norden – en kunskapsöversikt« i Marta Szebehely (red.) *Äldreomsorgsforskningen i Norden: En kunskapsöversikt*, s. 143-195. Köpenhamn: Nordiska ministerrådet

Westerlund, Peter (2005) »Ålderdomar« i Arne Sjöberg & Peter Westlund *Antonovsky inte Maslow: för en salutogen omsorg och vård*, s. 13-36. Solna: Fortbildningsförlaget.

Widerberg, Karin (2006) *Kvalitativ forskning i praktiken*. Lund: Studentlitteratur.

Wreder, Malin (2005) *I omsorgens namn. Tre diskurser om äldreomsorg*. Karlstad: Universitetstryckeriet.

Åhnby, Ulla (2000a) *Socialpedagogik och socialt förändringsarbete inom äldreomsorgen. Omsorgsutveckling, Arbetsmarknadskrav och kompetenshöjning inom kommunal hemtjänst*, 7. Jönköping: Institutionen för beteendevetenskap och socialt arbete, Hälsöskolan.

Åhnby, Ulla (2000b) *Äldres välfärd boende och omsorg i det lokala sammanhanget – Strategier för lokalt förändringsarbete och kompetensutveckling. Omsorgsutveckling, Arbetsmarknadskrav och kompetenshöjning inom kommunal hemtjänst*, 3. Jönköping: Institutionen för beteendevetenskap och socialt arbete, Hälsöskolan.

Äldreberedningen, Demokratiberedningen (1985) *Vi vet själva bäst: Om äldre människors inflytande och delaktighet i samhälle och omsorg*. Stockholm: Minab/Gotab.

Tidskriftsartiklar

Andersson, Lars & Minell, Marita (2002) »Om synen på våra gamla och åldrandet«, *Socialmedicinsk tidskrift*, 2, s. 100-106.

Almqvist, Lena & Granlund, Mats (2005) »Participation in school environment of children and youth with disabilities: A person-oriented approach«, *Scandinavian Journal of Psychology*, 46, s. 305-314.

Askheim, Ole Petter (2003) »Empowerment as guidance for professional social work: an act of balancing on a slack rope«, *European journal of social work*, 6 (3), s. 229-240.

Berglin, Agneta (2001) »Delaktighet skapar stolta människor: empowerment handlar om makt hemma, på jobbet och i samhället, menar Bengt Starrin«, *TCO-tidningen*, 10, s. 2-3.

Carr, E. Summerson (2003) »Rethinking empowerment theory using a feminist lens: The importance of process«, *AFFILIA*, 18 (1), s. 8-20.

DeLois, Kate; GlenMaye, Linnea & Gutiérrez, Lorraine (1995) »The organizational context

of empowerment practice: Implications for social work administration», *Social Work*, 40 (2), s. 249-258.

Ershammar, David & Wiksten, Anna (2003) »Brukarinflytande och empowerment«, *Socionomen*, 5, s. 20-23.

Gutiérrez, Lorraine M (1990) »Working with women of color: An empowerment perspective«, *Social Work*, 35, s. 149-153.

Hagquist, Curt & Starrin, Bengt (1996) »Empowerment – att mobilisera människors makt«, *Ungdomstid*, 1-2, s. 130-133.

Hyung Hur, Mann (2006) »Empowerment in terms of theoretical perspectives: Exploring a typology of the process and components across disciplines«, *Journal of Community Psychology*, 5 (34), s. 523-540.

Kam, Ping-Kwong (1996) »Empowering elderly people: A community work approach«, *Community Development Journal*, 3 (31), s. 230-240.

Lindén, Karin (2004) »Empowerment eller evidens – spänningsfältet inom socialt arbete«, *Nordiskt Sosialt Arbeid*, 24 (3), s. 258-268.

Slettebø, Tor (2003) »Empowerment som tilnaerming i sosialt arbeid«, *Nordisk Sosialt Arbeid*, 2, s. 75-85.

Offentligt tryck

SENIOR 2005 (2003) *Äldrepolitik för framtiden. 100 steg till trygghet och utveckling med en åldrande befolkning. Kortversion av slutbetänkande av den parlamentariska äldreberedningen SENIOR 2005*. Stockholm: Fritzes offentliga publikationer.

Socialdepartementet (2003) *Äldrepolitik för framtiden: 100 steg till trygghet och utveckling med en åldrande befolkning. Kortversion av slutbetänkande av den parlamentariska äldreberedningen SENIOR 2005*. Stockholm: Socialdepartementet.

SOU 2000:38 *Välfärd, vård och omsorg*. Stockholm: Socialdepartementet och Norstedts tryckeri AB.

Opublicerat material

Kim-Andersson, Anna. *Hur kan seniorboendet Snickaren bli ett All-aktivitets-hus?*
[Opublicerad dokumentation]

Henning, Cecilia; Åhnby, Ulla & Österström, Stefan (under utgivning) »Senior housing in Sweden – A new concept for “aging-in-place”«, accepterad för publicering i *Journal of Health and Social Policy*, 23 (6).

Dokument från Internet

Henning, Cecilia & Åhnby, Ulla (u.å) *Utveckling av ett socialpedagogiskt förhållningssätt i äldreomsorgen – Framtidsverkstad som metod*. (2007-11-15).

<http://www.socialstyrelsen.se/NR/rdonlyres/E5E930C1-0FF0-43EF-AB91-41A0BEE3B672/0/Ceciliahenningspisos.doc>

Nationalencyklopedin (2007) *Resurs*. (2007-11-29).

http://www.ne.se.bibl.proxy.hj.se/jsp/search/search.jsp?h_search_mode=simple&h_advanced_search=false&t_word=resurser&btn_search=S%F6k+i+NE&h_story=1

Muntliga referenser

Intervju med Kajsa 2007-10-31

Intervju med Katarina 2007-11-06

Intervju med Ros-Mari 2007-11-09

Intervju med Albertina 2007-11-09